

Jesùs Castellano Cervera

Obecność Maryi w misterium kultu : natura i znaczenie

Salvatoris Mater 4/4, 44-80

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wspomnienie o Maryi Dziewicy w liturgii Kościoła jest celebrowane w różnych tradycjach liturgicznych, nie tylko podczas wszystkich świąt roku liturgicznego poświęconych Maryi, ale także tych, które celebrując tajemnicę Pana, wspominają Jego Matkę*. To wspomnienie w ramach liturgii wyraża jedno zasadnicze przekonanie: Maryja Dziewica jest obecna i aktywna (*adest et agit*) w misterium chrześcijańskiego kultu. W tym aspekcie, podobnie jak w innych aspektach życia Kościoła, doświadczenie poprzedziło teologię, choć można stwierdzić, że dopiero w ostatnich czasach rozwinęła się teologiczna refleksja na temat obecności Maryi w misterium chrześcijańskiego kultu, analogicznie do refleksji na temat natury liturgii i obecności misterium Chrystusa w celebrowaniu misterium kultu¹.

Nie wystarczy wskazać na werbalną obecność Maryi Dziewicy w słownictwie tekstów liturgicznych, aby ukazać jakoś wspomnienia o Niej, czy wręcz Jej „memoriału” w liturgicznej celebracji. Byłby to tylko nominalizm, subiektywne spojrzenie.

Jesús Castellano Cervera OCD

Obecność Maryi w misterium kultu. Natura i znaczenie

SALVATORIS MATER
4(2002) nr 4, 44-80

Wyrażenia ukazujące wspomnienie, bliskość byłyby puste; wezwania i modlitwy skierowane do Matki Pana, tak częste w niektórych liturgiach wschodnich, byłyby wówczas pustą retoryką. Wzywanie Maryi po imieniu i nawet najpiękniejszymi tytułami w kościelnym zgromadzeniu, bez rzeczywiście i aktywnej obecności Matki Chrystusa w misterium, co znajduje wyraz w wierze Kościoła, byłoby zamienianiem liturgii w proste wzywanie, a nie „memorialem”, który uobecnia i aktualizuje tajemnicę i osoby włączone w niego.

Świętowanie chrześcijańskiego misterium nie jest anonimowym rytym, który przywołuje fakty w sposób bezpodmiotowy. Jest ono

* J. CASTELLANO CERVERA OCD, *La presenza di Maria nel mistero del culto. Natura e significato*, „Marianum” 63(1996) 387-427.

¹ Stefano de Fiores syntetycznie podsumował *status quaestionis* na temat obecności Maryi w liturgii: *Maria nel culto liturgico della Chiesa*, w: *Maria nella teologia contemporanea*, Centro di Cultura Mariana, Roma 1991, 221-231, z bogatą dokumentacją bibliograficzną. Wśród niektórych moich studiów na ten temat: *La Vergine nella liturgia*, w: *Maria mistero di grazia*, Teresianum, Roma 1974, 88-119; *La nostra comunione con Maria nel memoriale del Signore*, w: *Maria nella comunità che celebra l'Eucaristia*, Roma 1982, 71-100; *Vergine Maria*, w: *Nuovo Dizionario di Liturgia*, Cinisello Balsamo 1984, 1553-1580; *La Vergine Maria nella liturgia della Chiesa*, „Liturgia” 22(1987) 484-496; „*In comunione con la Beata Vergine Maria*”. *Varietà di espressioni della preghiera liturgica mariana*, „Rivista liturgica” (1988) nr 75, 48-68.

obecnością Ojca, Syna, Ducha i Ich dzieła zbawienia; jest obecnością Maryi i świętych. Jest komunią Kościoła niebiańskiego z Kościołem na ziemi².

Dlatego też liturgia odzyskała w teologii współczesnej kategorię „obecności misterium” (Mysteriengegenwart), a następnie w bardziej osobistym znaczeniu kategorię personalnej obecności Chrystusa; to On jest faktycznym misterium chrześcijańskiego kultu³. Mowa tu o teologii bogatej w sugestywne konotacje obiektywizmu i subiektywizmu (*quoad se i quoad nos*). Jest to liturgiczna teologia obecności misterium i misteriów, szczególnie naznaczonych kategorią chrystologiczną. Przede wszystkim w *Sacrosanctum Concilium*, w nawiązaniu do *Mediator Dei* Piusa XII, teologia liturgii opiera się na kategorii *praesentia Christi* (*Christus praesens adest*)⁴. Teologia roku liturgicznego ponownie łączy się z pewną obecnością misteriów odkupienia: *mysteria redemptionis ita recolens, adeo ut quodammodo praesentia reddantur*⁵. Wszystkie te wyrażenia znalazły swój szczególny wydzźwięk w kilku *Wstępach* do odnowionych ksiąg liturgicznych i stały się przedmiotem wnikliwych badań teologicznych po Soborze Watykańskim II⁶.

Mocą *analogia fidei*, ale w oparciu o szczególne przekonanie wiary i odpowiednią teologię liturgiczną, musimy zapytać sami siebie: czy można mówić (i jak to zrobić, w oparciu o jakie podstawy teologiczne, przy pomocy jakich analogii i rozróżnień) również o *praesentia Mariae* w celebrowaniu misterium w chrześcijańskim kulcie?

Musimy przede wszystkim stwierdzić, że *Sacrosanctum Concilium*, mimo iż położyło podwaliny pod liturgiczną teologię *praesentia Christi*, nie ośmieliło się uczynić tego samego wobec Maryi. Nr 8 Konstytucji liturgicznej, który do refleksji teologicznej o misterium paschalnym wprowadza także kwestię wymiaru eschatologicznego i „*communio sanctorum*”, rozmył terminologię, wskazując jedynie,

² Por. SC 8.

³ Na ten temat, por. B. NEUNHEUSER, *Introduzione*, w: O. CASEL, *Il mistero del culto cristiano*, Ed. Borla, Roma 1985, 15-20.

⁴ SC 7.

⁵ TAMŻE, 102.

⁶ Wśród innych studiów na ten temat, por. komunikaty i wykłady wygłoszone na Kongresie Teologii Soboru Watykańskiego II w październiku 1966 r.: A. Ciappi, B. Duda, J.A. Jungmann, G.A. Martimort, B. Neunheuser, K. Rahner. *Acta Congressus Internationalis de Theologia Concilii Vaticani II*, Romae 1968, 271-338; J. CASTELLANO, *La presenza di Cristo nella Liturgia*, w: *Gesù Cristo*, w: *Nuovo Dizionario di Liturgia*, Ed. Paoline, Roma 1984, 623-642; K. RAHNER, *La presenza del Signore nella comunità di culto*, w: *Nuovi saggi*, III, Ed. Paoline, Roma 1969, 479-494.

że uczestniczymy w liturgii niebiańskiej, czcząc pamięć Świętych („memoriam sanctorum venerantes”); i nawet nie wymienił imienia Maryi w tekście, który w sposób oczywisty, ze względu na teologię i na źródła, wymagał, by została Ona w nim wspomniana w sposób specjalny i wyraźny. Musimy jednak pamiętać, że analogiczny tekst: *Lumen gentium* nr 50 i nr 52 nawiązuje do tekstu kanonu rzymskiego, który wspomina wyrażenie wspólnoty i czci „in primis” wobec Błogosławionej Dziewicy Maryi.

Nawet *Sacrosanctum Concilium* w nr 103, w tekście o wielkiej wartości teologicznej, także inspirowanym treścią *Mediator Dei*, zawierająca elementy ożywiające teologię, liturgiczną posoborową eucharystię maryjną i jej niezwykle istotną obecność w roku liturgicznym, nie przekroczyła progu terminologii wyrażającej bardziej obecność niż zwykle wspomnienie.

Stąd w momencie, gdy temat obecności Chrystusa, Jego misterium i Jego misterium życia spotkał się z dużą uwagą w teologii posoborowej, temat obecności Maryi w misterium liturgicznym, być może z powodu niezbyt jasnych i autorytatywnych wypowiedzi soborowych oraz z powodu braku odpowiednich kategorii teologicznych, nie przyciągnął wystarczającej uwagi. Ale choć nie brakuje ważnych elementów w nauczaniu Kościoła, i choć w rzeczywistości macierzyńska obecność Dziewicy Maryi istnieje w maryjnym kulcie liturgicznym, temat ten pozostaje jeszcze otwarty na teologiczne pogłębienie.

W rzeczywistości, kategoria obecności (chwalebnej, personalnej, aktywnej, duchowej) Maryi w Kościele – w pełnym sensie Jej wspólnoty z poszczególnymi wiernymi, zebranymi w zgromadzeniu, w szczególności w niektórych miejscach i chwilach, a już w zupełnie szczególny sposób w liturgii Kościoła – jest kategorią zasadniczą i konieczną dla zrozumienia całego związku Maryi z Kościołem w „dziś” zbawienia⁷.

Jest ona podstawą tego, co doktryna Magisterium i pobożność wiernych czują i w co wierzą w odniesieniu do macierzyńskiego działania Maryi wobec całego Kościoła, poszczególnych wiernych, całej ludzkości. Jak to już wcześniej zauważono, przenika ona całą encyklikę Jana Pawła II *Redemptoris Mater*⁸.

⁷ Por. w tej kwestii pracę A. PIZZARELLI, *La presenza di Maria nella vita della Chiesa. Saggio d'interpretazione pneumatologica*, Ed. Paoline, Cinisello Balsamo 1990, która gromadzi dane pochodzące z tradycji, refleksji teologicznej, duchowego doświadczenia.

⁸ B. BILLET, *Un thème central de l'encyclique „Redemptoris mater”*, „Esprit et Vie”, 16 juillet 1987, 428-431; B. MONDIN, *La presenza di Maria nella vita della Chiesa, popolo di Dio radicato in tutte le nazioni* (RM nn. 25-28), „Seminarium” 38(1987) 525-533; S. DE FIORES, *La presenza di Maria nella vita della Chiesa alla luce dell'Enciclica „Redemptoris Mater”*, „Marianum” 51(1989) 110-144, z bogatą bibliografią na ten temat.

Właśnie ze względu na ewidentny charakter zjawiska i jego niezbyt jasne wyjaśnienie teologiczne, z powodu jego wagi także dla mariologii dynamicznej, kondensującej rzeczywistość i działanie chwalebnej Matki Pana w teraźniejszości zbawienia, sam Jan Paweł II zwrócił się do teologów z prośbą o zaangażowanie w badania i refleksję teologiczną, która miałaby pogłębić kwestię natury wielorakiej obecności Maryi w życiu Kościoła⁹.

Temu specyficznemu tematowi postanowiliśmy poświęcić naszą refleksję o charakterze teologiczno-liturgicznym. Zamierzamy rozwinąć ją w oparciu o wskazówki doktrynalne dokumentów liturgicznych, soborowych i posoborowych, oraz o refleksję niektórych teologów, ze świadomością, że być może dajemy tylko *status quaestionis* lub swego rodzaju ścieżkę prowadzącą do dalszych badań, zawsze w świetle wiary i w poszanowaniu analogii misteriów. Towarzyszy nam także świadomość, że chodzi tu o temat trudny dla teologicznego wyjaśnienia, choć w jakiś sposób ewidentny w wierze i świadomości Kościoła. Kościół bowiem wie, że jest zawsze we wspólnocie z Maryją Dziewicą, a szczególnie w obszarze liturgii¹⁰.

1. Od obecności Chrystusa do obecności Maryi w liturgii

1.1. Obecność Chrystusa i Jego misterium

Kategoria obecności nabrała istotnego znaczenia w teologicznej refleksji ostatnich dziesięcioleci. Przede wszystkim nabiera ona wielu wartości antropologicznych, aby wyrazić nie tylko bycie, ale także osobowe i witalne istnienie dla nas Chrystusa, otwartego na wspólnotę i łączność. Ta kategoria antropologiczna angażuje osoby w dar i w przyjęcie, co może wyrażać się także subiektywnie we wspomnieniu i poprzez przedstawienia symboliczne – słowa, działania, obrazy, rzeczy – pełne istotnej dla nich zdolności pamiętania, przywoływania i tworzenia wspólnoty.

⁹ Wypowiedź podczas wizyty w „Marianum” 10 XII 1988 r., „L'Osservatore Romano”, 12-13 grudnia 1988, 4.

¹⁰ Już kilka lat temu, w pierwszym studium na temat obecności Maryi w liturgii, wspomnieliśmy o tej kwestii, uważając ją wówczas za niedojrzałą w refleksji teologicznej i liturgicznej. Por. J. CASTELLANO CERVERA, *La Vergine nella liturgia...*, 108-110.

Kategoria obecności odzyskuje zatem pełen wymiar semityczny obecności Boga wobec Jego ludu, jak otwartość bycia, pomocy i wspólnoty zarówno w Jego osobistym kontakcie z wielkimi postaciami Biblii, jak i w dziełach przez Niego czynionych. Kategoria obecności znajduje także swe charakterystyczne potwierdzenie w teologii i w kategorii „biblijnej pamięci/wspomnienia”.

Jak wspomnieliśmy, kategoria *praesentia Christi* została szeroko ujęta w teologii liturgicznej Soboru Watykańskiego II, z pewnością dzięki intuicjom O. Casela oraz teologicznej refleksji na temat misteriów. Szczególnie ważny wkład wniosło studium E. Schillebeeckxa, który pogłębił ten temat z punktu widzenia systematycznej teologii sakramentów jako spotkania z Bogiem w Chrystusie. Uczynił to w swej znanej i zawsze aktualnej pracy: „Chrystus, sakramentem spotkania z Bogiem”¹¹.

Temat obecności Pana we wspólnocie kultu był jednym z głównych tematów teologii Soboru Watykańskiego II. Kongres teologiczny w 1966 r. przyniósł pogłębienie tej kwestii pod różnymi aspektami i otworzył szeroką refleksję teologiczną, która trwa do naszych czasów, przynosząc znaczące owoce¹².

Potwierdzeniem tego zainteresowania i akceptacji intuicji Casela oraz teologicznej refleksji E. Schillebeeckxa jest ustawienie teologii liturgicznej w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* (nr 1084-1090). W tym autorytatywnym wykładzie znajduje się ważny paragraf na temat jedności paschalnego misterium śmierci i zmartwychwstania

¹¹ E. SCHILLEBEECKX, *Cristo, sacramento dell'incontro con Dio*, Ed. Paoline, Roma 1966⁴.

¹² Na temat obecności Chrystusa w liturgii istnieje dobra i bogata bibliografia, częściowo wspomniana już wyżej. Pozwolimy sobie odesłać do naszego artykułu, z odnośną bibliografią: *Gesù Cristo, il Vivente nella storia*, w: *Gesù è il Signore. La specificità di Gesù Cristo in un tempo di pluralismo religioso*, LAS, Roma, 163-184. P. DE HAES, *Les présences du Christ Seigneur. Différents modes de actualisation dans la liturgie*, „Lumen Vitae” 20(1965) 148-157; B. FRAIGNEAU-JULIEN, *Présence du Christ glorifié dans le genre humaine*, „Rèvue des Sciences Religieuses” 45(1971) 305-338. Dobra synteza problemu w: D. SARTORE, *La molteplice presenza di Cristo nella recente riflessione teologica*, w: AA.AV., *Cristologia e liturgia*, Ed. Dehoniane, Bologna 1980, 231-245; O. GONZÁLEZ DE CARDEDAL, *Cristología y liturgia. Reflexión en torno a los ensayos teológicos contemporáneos*, „Phase” 18(1978) 213-258; TENZE, *Le cristologie contemporanee in relazione alla liturgia*, „Communio” nr 44 (1978) 45-79; S. MARSILLI, *La liturgia celebrazione della presenza viva di Cristo*, w: *Annunciare Cristo ai giovani*, LAS, Roma 1980, 251-264; J.M. BERNAL, *La presencia de Cristo en la liturgia*, „Notitiae” 21(1984) 453-490; J. GALOT, *La cristologia nella „Sacrosanctum Concilium”*, „Notitiae” 20(1983) 453-490. Por. W sprawie tych dwóch artykułów publikacja w: *Costituzione „Sacrosanctum Concilium”*. Studi, a cura della Congregazione per il Culto Divino, CLV, Roma 1986, odpowiednio 157-170 i 123-156; F. EISENBACH, *Die Gegenwart Jesu Christi in Gottesdienst*, Mainz 1982.

Chrystusa oraz na temat Jego obecności w chwale i w czasie. Chodzi tu o jedyne w swoim rodzaju wydarzenie, w porównaniu z innymi działaniami Jezusa, i ma ono moc bycia aktem zbawczym, który zbiera w sobie wszystkie Jego misteria. Jest to ważny tekst, mogący, jak zobaczymy, naświetlić odpowiednio także nasz temat: *Chrystus oznacza i urzeczywistnia w liturgii Kościoła przede wszystkim swoje Misterium Paschalne. W czasie ziemskiego życia Jezus zapowiadał Misterium Paschalne w swoim nauczaniu i uprzedzał je przez swoje czyny. Gdy nadchodzi Jego Godzina, przeżywa jedyne wydarzenie w historii, które nie przemija: Jezus umiera, zostaje pogrzebany, zmartwychwstaje i zasiada po prawicy Ojca „raz na zawsze” (Rz 6, 10; Hbr 7, 27; 9, 12). Jest to wydarzenie rzeczywiste, które miało miejsce w naszej historii, ale jest ono wyjątkowe, ponieważ wszystkie inne wydarzenia historyczne występują tylko raz i przemijają, znikają w przeszłości. Misterium Paschalne Chrystusa – przeciwnie – nie może pozostawać jedynie w przeszłości, ponieważ przez swoją Śmierć zniweczył On śmierć, a ponadto to, kim Chrystus jest, to, co uczynił i co wycierpiał dla wszystkich ludzi, uczestniczy w wieczności Bożej, przekracza wszelkie czasy i jest w nich stale obecne. Wydarzenie Krzyża i Zmartwychwstania „trwa” i pociąga wszystko ku Życiu¹³.*

Cała liturgia Kościoła, jako obecność ekonomii zbawienia, żyje w rzeczywistości paschalnego misterium Chrystusa jako Jego obecności i aktualnego działania. Może ona docierać do wszystkich w czasie i przestrzeni. Znajduje możliwość docierania do człowieka poprzez wieloraką łaskę Chrystusa, w rozmaitej intensywności daru, w specyficznych mediacjach sakramentalnych. Są nimi: zgromadzenie, słowo, modlitwa, sakramenty, eucharystia, jako przejawy wyraźne, widzialne, aktywne, sakramentalne...

Istnieje wiele jeszcze innych form mediacji obecności Chrystusa, które w odróżnieniu od tych realnych i aktywnych – słowa i sakramentów, są po prostu ewokacyjne: krzyż, ewangeliarz, ikony..., mimo iż w nich także istnieje pewna „sakramentalność”.

Ta teologia kultycznej obecności Pana jest zgłębianą z różnych punktów widzenia.

Przede wszystkim w *perspektywie trynitarnej*. Obecność Chrystusa jest nierozłącznie związana z działaniem i obecnością Ojca, którego jest On darem i objawieniem. Chrystus jest obecny w „dziś” Kościoła, od wniebowstąpienia aż po paruzję, w ekonomii Ducha Świętego, nadprzyrodzonej ekonomii, w której ta obecność realizu-

¹³ KKK 1085.

je się i przejawia. To, co stwierdza *Katechizm Kościoła Katolickiego* w związku z działaniem Ducha Świętego w liturgii, jest kontynuacją soborowej refleksji i podsumowaniem bogatym w inspiracje teologiczne¹⁴. Obecności Chrystusa i Jego działaniu zawsze towarzyszy obecność i działanie Ducha Świętego.

Po drugie, obecność Chrystusa kontemplowana jest w optyce *liturgicznej* i *eklezyjalnej*. Ma ona swój początek i punkt kulminacyjny w liturgii Kościoła, w komunii z Kościołem, umiłowaną Oblubienicą, jak już to ukazał Sobór Watykański II¹⁵.

Tę obecność słusznie należy określić jako *rzeczywistą*, a nie subiektywną, *jedyną*, ponieważ Chrystus nie może być podzielony w Sobie samym i swych dziełach, *dynamiczną* lub wspólnotową, ponieważ dąży ona do komunikacji; zezwala ona zatem na różnorodność sakramentalnych przejawów, których kulminacją jest obecność eucharystyczna.

I na koniec, obecność Pana wymaga - na poziomie antropologii nadprzyrodzonej, która w pewien sposób przekłada antropologię ludzkiej obecności dążącej do wzajemności - egzystencjalnego otwarcia się podmiotów. Otwarcie się Pana ku nam jest zawsze pewne i nieomyślne. Opiera się ono na otwartości miłości do nas. Nasze otwarcie się na Pana, w Duchu Świętym, powinno zostać uaktywnione poprzez gotowość na przyjęcie oraz konkretną odpowiedź, wymaganą przez możliwość wzajemnej wspólnoty z misterium, dokonującej się - z naszej strony - w wierze, nadziei i miłości. Dlatego też liturgiczna celebrowanie zawsze zakłada wspólnotę teologalną, jak stwierdził Paweł VI w *Marialis cultus*, proponując Maryję Dziewicę za przykład dla Kościoła w sprawowaniu kultu Bożego¹⁶.

1. 2. Obecność Maryi Dziewicy

Przejście w liturgii od *praesentia Christii* do *praesentia Mariae*, jako celebrowanie misterium i komunikacji ekonomii zbawienia, z którą Maryja Dziewica jest ściśle związana, może być ujęte z punktu widzenia refleksji teologicznej, poprzez *analogia fidei* lub *analogia mysteriorum*.

Ta analogia uwypukla, zgodnie z wiarą Kościoła, jedyną w swoim rodzaju sytuację Maryi w misterium zbawienia, czyli Jej chwalebny

¹⁴ TAMŻE, 1091-1109.

¹⁵ Por. SC 6 i 7.

¹⁶ Por. MC 16 i 23.

kondycję, Jej nierozzerwalną więź z misterium Syna na ziemi i w niebie, niemożność oddzielenia misterium Syna od misterium Matki.

Oznacza to, że tam, gdzie obecny jest Chrystus w swym misterium i ukazuje się poprzez swe zbawcze działanie, tam też obecna jest Jego Matka, we wspólnocie z Trójcą Świętą i z Kościołem. Dane Objawienia umożliwiają ustawienie kwestii Maryi w sposób podobny, jak kwestia Chrystusa. Z jednej strony mowa jest o nierozłączności Jezusa z Nazaretu, z całym bogactwem Jego ludzkiego losu, z Panem w chwale, w Jego dzisiejszej obecności po prawicy Ojca. Nowy Testament zna także symetrię pomiędzy misterium Maryi z Nazaretu, wraz z Jej ludzkim i historycznym życiem, a bezpośrednio misterium chwalebnej Matki Pana w Jej obecności obok Syna w chwale¹⁷.

Analogicznie do obecności Chrystusa Pana możemy zatem mówić o obecności Maryi w liturgii, otoczonej misterium trynitarnym, ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru pneumahagijnego. Musimy uznać, że istnieje obecność Maryi „in ecclesia”, w zgromadzeniu, które celebrowuje misteria¹⁸. Świadomość tego wyrażana jest bardzo wcześnie w homiliach Ojców Kościoła, którzy w zgromadzeniu liturgicznym, począwszy od biblijnych aklamacji, zwracają się bezpośrednio do Matki Bożej¹⁹.

Podobnie jak w przypadku obecności Chrystusa, możemy i powinniśmy zgodzić się na pewien przejaw „sakramentalny” obecności Maryi, czyli poprzez znaki; pewnej, ale niewidocznej, w słowach, gestach, ikonach, które są zdolne do odsłonięcia i przywoływania Jej obecności wśród nas i dla nas.

Ostatecznie, chwalebna obecność zakłada, że Maryja jest z Trójcą Świętą i w Trójcy Świętej: ta obecność objawia się w pełnej miłości postawie oraz we wspólnocie i wstawiennictwie za nas; wymaga ona

¹⁷ M. THURIAN, *Figura, dottrina e lode di Maria nel dialogo ecumenico*, „Il Regno – Documenti”, (1983) nr 7, 247-248.

¹⁸ To przekonanie wynika jasno z „sensus fidei”, wyrażanego w modlitwach skierowanych do Matki Pana, począwszy od pierwotnej wspólnoty chrześcijańskiej, jak w przypadku modlitwy „Sub tuum praesidium”, mającej posmak kulturowy i wspólnotowy. Por. I.M. CALABUIG, *Liturgia (origini)*, w: *Nuovo Dizionario di Mariologia*, Ed. Paoline, Roma 1985, 788-789.

¹⁹ Por. D.M. MONTAGNA, *La lode alla Theotokos nei testi greci dei secoli IV-VII*, „Marianum” 24(1962) 453-543. Ten gatunek literacki, nie będący czysto retorycznym, nabiera szczególnego bogactwa w homiliach na temat Zaśnięcia Matki Bożej, gdzie temat Jej obecności jest opiewany w znakomity sposób. A. Pizzarelli zgromadził wiele świadectw, zob: *La presenza di Maria...*, 71 i następane. Pragniemy zwrócić uwagę na wspaniałe wyznanie wiary dotyczące obecności Maryi w zgromadzeniu liturgicznym, dokonane przez starego Patriarchę Konstantynopola Germana w jego pierwszej homilii na temat Zaśnięcia Matki Bożej (tekst wskłó w: *Testi mariani del primo millennio II*, Città Nuova, Roma 1989, 351-354).

od nas prawdziwej wspólnoty, w której Maryja będzie wspomina-
na, wzywana, czczona z wiarą, nadzieją i miłością.

Jednakże wydaje się, że *analogia fidei* w tym rozumieniu obec-
ności Maryi w misterium musi opierać się na pewnej *ontologia
mysterii*, czyli na samej rzeczywistości misterium. Maryja bowiem nie
przyłącza się do misterium jakby z zewnątrz, nie jest obecna w lit-
urgii tylko ze względu na swą chwalebną kondycję i ze względu na
swe życie w Bogu, ale ze względu na swą wewnętrzną przynależność
do celebrowanego misterium, jako osoba aktywnie zaangażowana
w ekonomię zbawienia i misterium paschalne. Misterium, którego
„owocem” i aktywną współpracownicą jest Ona sama, ze swą jedy-
nością, niepowtarzalnością, nieporównywalnością do innych obec-
ności, takich jak obecność aniołów i świętych w liturgii.

Zasada rekapitulacji wszystkich misterii Chrystusa w misterium
paschalnym dotyczy także wspólnoty i współpracy przy zbawczym dziele
Chrystusa, zgodnie z ekonomią Ojca, który widział w Niej uczestnic-
kę tajemnicy Syna, od wcielenia po dzień zesłania Ducha Świętego.
Współczesna teologia liturgii znajduje w nauczaniu Kościoła potwier-
dzenie tej nierozdzielnej więzi Maryi z tajemnicą Syna.

Zresztą, gdybyśmy nie potrafili potwierdzić konkretnej i aktyw-
nej obecności oraz działania Maryi Dziewicy pełnej łaski, mającej
swoje prawdziwe *culmen et fons* w paschalnej tajemnicy celebrowa-
nej w liturgii, wówczas stwierdzenia Magisterium, tekstów liturgicz-
nych, teologii i wyrazy pobożności ludowej dotyczące obecności
i konkretnego działania Maryi w stosunku do nas, Jej wstawiennic-
two, Jej macierzyńskie pośrednictwo, odzwierciedlałyby idee bez
rzeczywistości, pragnienia bez konkretnej odpowiedzi, nazwy bez
rzeczywistej prawdy. To ukazuje Jej podporządkowanie wobec źró-
dła wszelkiej łaski, jakim jest Ojciec, wobec kapłańskiego pośrednic-
twa Chrystusa, wobec działania Ducha Świętego.

Maryja nie ma przez to swego rodzaju „macierzyńskiej samodziel-
ności” w stosunku do misterium zbawienia, jak to czasami niektórzy
kaznodzieje lubią ukazywać, twierdząc, jakoby Maryja zrobiła to, cze-
go Chrystus czy Duch Święty nie zrobiliby dla nas, i w sposób absur-
dalny oddzielają oni Jej dzieło od nierozdzielności trynitarnego
ekonomii zbawienia.

Należy raczej stwierdzić, że Maryja Dziewica sprawuje swe oso-
biste macierzyńskie pośrednictwo w sposób podporządkowany, któ-
rego nie można absolutnie oddzielić nie tylko od łaski Chrystusa, ale
także od *synergii* z Duchem Świętym.

I choć w wolności Boskich dzieł niezwiązanych z sakramentami, działanie Maryi zawsze jest zależne od misterium paschalnego, źródła wszelkiej łaski, ma ono sobie właściwy sposób postępowania w ekonomii łaski Kościoła i do niej prowadzi.

2. Obecność Maryi w liturgii w świetle nauczania Kościoła

2.1. Doktryna Soboru Watykańskiego II

Teologiczne pogłębienie kwestii obecności Maryi w liturgii nie wychodzi od hipotezy, którą należy potwierdzić, ani od pewnej intelektualnej ciekawości. Jest to słuszne zwrócenie uwagi na podstawowe stwierdzenia Magisterium Kościoła, które opiera się z kolei na słowie Bożym, Tradycji patrystycznej i liturgicznej.

Obecność Maryi w misterium kultu oznacza *faktyczną rzeczywistość*, czyli obecność imienia, osoby Matki Bożej w różnych wydarzeniach liturgicznych. Ta obecność jest celebrowana w codziennym wspomnieniu Kościoła o Matce Pana w samym sercu eucharystycznej synapsy, w różnorodnych wspomnieniach podczas roku liturgicznego, w inwokacjach zawartych w obrzędach sakramentalnych, w modlitwach liturgicznych wszystkich Kościołów.

O ile najbardziej oczywistą metodą jest wykazanie obecności Maryi w tekstach liturgicznych, o tyle jednak zbyt ograniczające byłoby zatrzymanie się przy nich, skądinąd bogatych w znaczenie. Do rzeczywistości misterium należy sięgać poprzez teksty narracyjne, inwokacyjne, aklamacyjne. Maryja, osoba żyjąca i uwielbiona, nie jest obecna na stronach ksiąg liturgicznych, ale w celebrowanym misterium Chrystusa, choć nie widzimy Jej oblicza, a Jej tajemnicza obecność nie odkrywa się przed naszymi zmysłami.

Musimy tu zaznaczyć, że doktrynalne zasady, które naświetliły tę słuszną obecność Maryi w liturgii, przede wszystkim w tekstach liturgicznych, powinny być rozumiane jako zasady dotyczące Jej obecności w misterium celebrowanym, a nie odwrotnie.

W tym oczywistym sensie powinniśmy interpretować główne teksty Soboru Watykańskiego II na ten temat, szczególnie *Sacrosanctum Concilium* nr 103 oraz *Lumen gentium*. Są to dobrze znane teksty i tu przywołujemy je jedynie w tym specyficznym kontekście.

W nr 103 *Sacrosanctum Concilium* odnajdujemy pewną zasadę o bardzo szerokim zastosowaniu teologicznym, płodne ziarno posoborowej maryjnej teologii liturgicznej.

Tekst ten nie odnosi się do miejsca zajmowanego przez Maryję w całości misterium chrześcijańskiego kultu, lecz do roku liturgicznego: *Obchodząc ten roczny cykl misteriów Chrystusa*. Jednak zasadę ogólną można zastosować do całej liturgii Kościoła.

Nie występuje tu kategoria obecności Maryi i Jej działania *quoad nos*, lecz raczej kategoria naszego stosunku do Niej: *Kościół święty ze szczególną miłością oddaje cześć Najświętszej Matce Bożej Maryi*.

Przypominamy jednak zasadniczą rację kultu maryjnego, zawartą w dogmatycznym tytule Maryi, która zgodnie z tradycją zawiera w sobie powołanie i misję Maryi w historii zbawienia: ponieważ jest Matką Boga, *Theotokos*.

W każdym razie, główne zdanie tego numeru zawiera zasadniczą rację obecności Maryi w liturgii: *nierozerwalnie związana ze zbawczym dziełem swego Syna*.

Jest to zdanie o głębokim znaczeniu, wymagającym kontemplacji i refleksji właśnie w świetle teologii *Sacrosanctum Concilium*. Rzeczywiście, liturgia została opisana w pierwszych numerach Konstytucji liturgicznej jako celebrowanie misterium Chrystusa i Jego zbawczego dzieła²⁰. Późniejsze nawiązanie do Maryi w *Sacrosanctum Concilium* pozwala dostrzec całą chrystologiczną i maryjną perspektywę dzieła zbawienia. Maryja naprawdę jest nierozerwalnie złączona z całym dziełem Chrystusa, którego wspomnieniem, obecnością i aktualizacją w historii jest liturgia, aż po Jego chwalebne przybycie. Maryja przynależy do tego misterium i jest aktywnie obecna, ze swą macierzyńską współpracą – od wcielenia aż po zesłanie Ducha Świętego – i w tym dziele Syna pozostaje nadal aktywna i obecna w czasie Kościoła. Słuszne jest zatem, aby Kościół w każdej celebrowanej zbawczego dzieła Chrystusa wspominał obecność Tej, która z tym dziełem została i nadal jest złączona.

Ta zasada, jak od razu można wywnioskować z założeń, uwypukla jeden niezmienny fakt: Maryja zawsze była aktywnie obecna w zbawczym dziele swego Syna. Uzasadnia to wspomnienie o Maryi podczas rocznego cyklu liturgicznego, ale w rzeczywistości ukazuje też, że nie można celebrować misteriów Syna bez nawiązania do obecności Matki.

---

²⁰ Por. SC 5-7.

Cytowany numer 103 *Sacrosanctum Concilium* tak dalej mówi: *W Niej [Maryi] Kościół podziwia i wysławia wspaniałą owoc Odkupienia*. Po raz kolejny perspektywa tego liturgicznego wspomnienia jest autentycznie teologiczna: dzieło zbawienia najpierw dopełniło się w Maryi, znamienitym owocem odkupienia, czyli paschalnego misterium Chrystusa, które było antycypowane w Maryi, a potem Maryja w nim uczestniczyła; Jej naprawdę łaska odkupienia została dana w przewidywaniu zbawczego misterium Jej Syna, a Jej życie jest kultem Ojca, udziałem w dziele Syna, we wspólnocie z Duchem Świętym. Maryja pozostaje zatem w świętej liturgii Kościoła jako pewny świadek skuteczności odkupienia, które realizuje się w podwójnym wymiarze: uświęcenia i kultu, daru i odpowiedzi. Nr 103 kończy się eschatologiczną perspektywą liturgii i misterium Maryi Dziewicy jako słuszną interpretacją treści numeru 8 *Sacrosanctum Concilium* w kluczu maryjnym: *[W Maryi Kościół] jakby w przeczystym obrazie z radością ogląda to, czym cały pragnie i spodziewa się być*.

Możemy powiedzieć, że już w tym tekście istnieje pewien paralelizm pomiędzy chwalebnią obecnością Pana, sednem liturgii Kościoła, a chwalebnią obecnością Maryi, fundamentem Jej aktualnej i nierozrwalnej więzi z dziełem Syna. Pojawia się tu także wyraźnie pierwszy przejaw kościelnej dyskusji, którą zakończy *Lumen gentium* nr 68.

Maryja jest figurą, wizerunkiem Kościoła; co więcej jest Ona eschatologiczną ikoną Kościoła, który czcząc Boskie misteria i smakując w nich pełnię liturgii niebiańskiej, podziwia, pełen nadziei, realizację tego, co obiecuje celebrowana liturgia: ostateczną komunę z Chrystusem w chwale.

Kluczem do zrozumienia nr 103 jest teologiczna refleksja na temat natury liturgii, przeprowadzona wcześniej przez *Sacrosanctum Concilium* w numerach 5-8, która rozpatruje sens misterium Chrystusa obecnego dziś w Kościele, pielgrzymującym ku wspólnocie świętych.

Poparciem i komentarzem dla tej zasady jest cała wspaniała doktryna mariologiczna *Lumen gentium* mówiąca o Matce Bożej w misterium Chrystusa i Kościoła. *Lumen gentium* rzeczywiście konkretnie obrazuje nierozrwalną jedność pomiędzy Maryją a misterium Chrystusa, począwszy od zapowiedzi o Matce Mesjasza w Starym Testamencie (nr 55), poprzez zwiastowanie (nr 56), poprzez macierzyńską wspólnotę z Synem w czasie wcielenia, narodzenia i dzieciństwa (nr 57), działalność publiczną aż po krzyż (nr 58), po wniebowstąpienie - aż po Jego chwalebny powrót (nr 58).

Istnieją jednak pewne elementy, które odniesione do stwierdzeń wypowiedzianych na temat nr 103 *Sacrosanctum Concilium* mogą

nam pomóc w zobrazowaniu teologicznej zasady obecności Maryi w kulcie chrześcijańskim.

Przede wszystkim paralelizm pomiędzy historią zbawienia, w której obecna jest Maryja, a celebrowaniem historii zbawienia, w którym Maryja wspomniana jest przez Kościół przy wspomnianiu Chrystusa. I to właśnie stwierdza nr 65 *Lumen gentium*: *Maryja, która wkroczywszy głęboko w dzieje zbawienia łączy w sobie w pewien sposób i odzwierciedla najważniejsze treści wiary, gdy jest sławiona i czczona, przywołuje wiernych do Syna swego i do Jego ofiary oraz do miłości Ojca.*

Skoro liturgia celebrowa ekonomię zbawienia, zaś Maryja weszła do niej całkowicie, zatem Jej osobowa obecność jest zgodna z celebrowanym misterium.

Kiedy w nr 66 *Lumen gentium* jest mowa o naturze i fundamencie kultu Maryi Dziewicy, akcentowana jest przede wszystkim Jej kondycja jako *Theotokos*, synteza Jej przywilejów, Jej specyficzne powołanie w historii zbawienia; ale od razu dodaje się: *która uczestniczyła w tajemnicach Chrystusa (quae mysteriis Christi interfuit)*. Sama natura misterium i misteriów celebrowanych zdaje się prowadzić do takiego oto stwierdzenia: tam, gdzie celebrowane jest misterium Chrystusa, wspomniana jest też Maryja, dokonuje się wspomnienie obecności Matki. Ta, która uczestniczyła w historycznych misteriach Syna (*interfuit mysteriis*), jest teraz obecna w misteriach uobecnianych we wspomnieniu (*adest in mysteriis*).

2.2. Dalsze nauczanie Magisterium

Wyżej opisane zasady są podstawą coraz większej świadomości obecności Maryi Dziewicy w misterium zbawienia, uobecnianym w liturgii, czego dowodzą niektóre dokumenty posoborowego Magisterium.

2.2.1. Adhortacja apostolska *Marialis cultus*

Choć może się to wydawać dziwnym, Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Marialis cultus* z 2 lutego 1974 r., „magna charta” kultu maryjnego po Vaticanum II, nie podjął bezpośrednio tematu obecności Maryi Dziewicy w misterium liturgicznym. Zakłada to, lecz nie rozwija soborową dyskusję. Pisze o niej pośrednio w pierwszej części, kiedy ukazuje, w jaki sposób Maryja obecna jest w tekstach re-

formy liturgicznej, lub kiedy ukazuje, że Maryja jest wzorem dla Kościoła w sprawowaniu kultu Bożego, lub kiedy przedstawia zasady i kierunki dla kultu Matki Bożej. Jest to ważny wkład teologiczny, który przedłuża i rozwija soborową refleksję na temat Maryi w liturgii Kościoła. Ale temat „obecności” pozostaje niemal nieobecny. Lepiej rozwinięta jest refleksja na temat Kościoła wobec Maryi w liturgii niż refleksja na temat Maryi wobec Kościoła.

2.2.2. Nauczanie Jana Pawła II

Zachowując kolejność chronologiczną należy tu wspomnieć jedno z najodważniejszych stwierdzeń papieskiego nauczania na temat obecności Maryi w celebrowaniu misterium. Chodzi tu o szczególnie ważny tekst Jana Pawła II. Należy on do przemówienia „Angelus” z 12 lutego 1984 r., w całej serii wypowiedzi Jana Pawła II na temat obecności Maryi w Kościele i Jej szczególnej obecności w liturgii. Jest to śmiały i oryginalny tekst. Opisuje obecność Maryi w liturgii Kościoła, ze specjalnymi odniesieniami do sakramentów. Tekst ten zasługiwałby na zobrazowanie przez źródła dowodowe, których można by szukać i łatwo znaleźć w tekstach patrystycznych i liturgicznych. W całej swej powściągliwości ma on jednak wielką wartość jako wypowiedź Magisterium. Jest teksem opisowym, popartym fundamentalną refleksją teologiczną. Jan Paweł II stwierdza: *Błogosławiona Dziewica trwa w głębokiej zażyłości zarówno z Chrystusem, jak i z Kościołem, i nie może być oddzielona ani od jednego, ani od drugiego. Ona więc jest zjednoczona z Chrystusem i Kościołem w tym, co stanowi samą istotę liturgii: w sakramentalnym sprawowaniu zbawienia ku chwale Boga i dla uświęcenia człowieka. Maryja obecna jest w pamiętce – w czynności liturgicznej – ponieważ była obecna w zbawczym wydarzeniu. Jest obecna przy każdym źródle chrzcielnym, gdzie w wierze i Duchu rodzą się do życia Bożego członkowie Mistycznego Ciała, ponieważ przez wiarę i mocą Ducha poczęła Chrystusa – Boską Głowę tego Ciała; jest obecna przy każdym ołtarzu, gdzie sprawowana jest pamiętka Męki, Zmartwychwstania, ponieważ była obecna – przylgnąwszy całym swoim jestestwem do planu Ojca – w historycznym i zbawczym wydarzeniu śmierci Chrystusa; jest obecna w każdym wieczerniku, gdzie poprzez nałożenie rąk i święte namaszczenie przekazywany jest wiernym Duch, gdyż wraz z Piotrem i innymi Apostołami, z rodzącym się Kościołem, była obecna podczas Zesłania Ducha Świętego. Chrystus, Najwyższy Kapłan; Kościół, wspólnota kultu; z jednym*

*i z drugim Maryja jest nieustannie zjednoczona w zbawczym wydarzeniu i w jego liturgicznej pamiętce*²¹.

Stwierdzenie Jana Pawła II oparte jest przede wszystkim na paralelizmie, który otwiera paragraf: *Maryja obecna jest w pamiętce – w czynności liturgicznej – ponieważ była obecna w zbawczym wydarzeniu*; następnie zaś w końcowej uwadze na temat jedności pomiędzy Chrystusem i Maryją oraz pomiędzy Maryją a Kościołem.

Stwierdzenie o obecności przy chrzcielnicy, przy eucharystycznym ołtarzu, w wieczerniku, gdzie dziś zstępuje Duch Święty, nie jest bezpodstawne. Ukazuje ono doktrynę drogą tradycji eklesjalnej, zawartej w całej serii teksów patrystycznych i liturgicznych, wiążących imię Maryi z sakramentami Kościoła²².

Należy tu nawiązać do encykliki Jana Pawła II *Redemptoris Mater*. Jak wspomnieliśmy, stawia ona w samym centrum rozważań temat obecności Maryi w Kościele pielgrzymującym. Nie ma tu jednak specjalnej wypowiedzi na nasz temat, czyli na temat szczególnej obecności Maryi Dziewicy w liturgii, na temat jej natury i znaczenia, co zostało zauważone i zobrazowane: *encyklika oddycha atmosferą liturgiczną; co więcej jej rytmy mają pulsacje liturgiczne na wszystkich poziomach*²³.

Należy jednak przypomnieć tu niektóre ważne miejsca liturgiczne encykliki, jak nr 25 i 28, zawierające ogólne stwierdzenia na temat Maryi w życiu Kościoła oraz szczególne nawiązanie do różnych sanktuariów maryjnych licznie rozsianych po świecie, miejscach kultu Maryi. Podobnie należy podkreślić nr 31-33 na temat obecności Maryi w różnych liturgiach wschodnich, w ich tekstach i ikonach. Wzmianki warte jest także szczególne nawiązanie do Eucharystii w nr 44, gdzie podkreślona jest szczególna wspólnota z Maryją Dziewicą: *to Jej macierzyństwo jest szczególnie widoczne i przeżywane przez lud chrześcijański w Świętej Uczcie – liturgicznym święceniu tajemnicy Odkupienia – w której uobecnia się Chrystus, Jego prawdziwe Ciało narodzone z Maryi Dziewicy*.

²¹ JAN PAWEŁ II, *Godność Maryi w sprawowaniu liturgii* (Rozważanie przed „Anioł Pański”, 12 II 1984), w: *Jan Paweł II o Matce Bożej 1978-1998*, red. A. Szostek, t. 5, Warszawa 1999, 126 (tekst włoski: „Notitiae” 20 (1984) 173-174).

²² W dokumencie Kongregacji Kultu Bożego *Orientamenti e Proposte per l'Anno mariano*, Roma 1987, 23-45, znajduje się konkretna ilustracja związku pomiędzy Maryją a sakramentami Kościoła. Niektóre wzmianki o związku pomiędzy Maryją i sakramentami są klasyczne. Por. *Maria al fonte battesimale*, w: H. RAHNER, *Maria e la Chiesa*, Jaca Book, Milano 1974, 55-61. Jeśli chodzi o związek pomiędzy Maryją a Eucharystią, por. ogólnie A. AMATO, *Eucaristia*, w: *Nuovo Dizionario di Mariologia...*, 527-541.

²³ Por. A.M. TRIACCA, *Le „citazioni liturgiche” nell'Enciclica „L'edemptoris Mater”*. *Contributo per un suo approfondimento*, „Marianum” 51(1989) 408-466.

Inne wzmianki doktrynalne, takie jak nawiązanie do macierzyńskiego pośrednictwa Maryi, w świetle pośrednictwa Chrystusa i zbawczego wpływu Ducha Świętego, który je wspiera (nr 38), są niezbędnym kluczem do odczytania obecności i działania Maryi w liturgii Kościoła nie tylko w perspektywie chrystologicznej, ale także pneumatologicznej.

Chodzi tu o zrozumienie, że macierzyńskie pośrednictwo w każdym jego działaniu nie jest samodzielne; zależy ono od pośrednictwa Chrystusa, co zostało już podkreślone w *Lumen gentium* nr 60-62 oraz w *Marialis cultus* nr 57. Należy je rozumieć w świetle wstępującego i zstępującego działania Ducha Świętego. Naszym zdaniem to właśnie jest klucz spinający *Redemptoris Mater*, jej specyficzne pogłębienie w stosunku do *Lumen gentium*, jeśli chodzi o lepsze zrozumienie pośrednictwa wstępującego (wstawiennictwo w Duchu Świętym) oraz zstępującego (działanie wychowawcze) duchowego macierzyństwa Maryi²⁴.

2.2.3. „Collectio Missarum” o Błogosławionej Maryi Dziewicy

We *Wprowadzeniu* do „Collectio Missarum” temat obecności Maryi w liturgii został zobrazowany przy zastosowaniu pewnych zasad teologicznych, zdolnych posunąć naprzód refleksję zapoczątkowaną w dokumentach soborowych²⁵.

Bogata prezentacja teologiczna ukazuje zasady teologiczne pod tytułem: *Błogosławiona Maryja Dziewica w celebracji misterium Chrystusa*.

Całość rozpoczyna się ukazaniem liturgii jako celebracji dzieła zbawienia: *Liturgia sprawuje poprzez święte znaki dzieło zbawienia, którego Bóg Ojciec dokonał przez Chrystusa w Duchu Świętym*²⁶. Ta ekonomia zbawienia została zilustrowana przez cztery etapy jej stopniowej realizacji: zbawienie zapowiedziane w Starym Testamen-

²⁴ Niektóre teologiczne i duchowe aspekty encykliki *Redemptoris Mater* naświetliłem w różnych wypowiedziach, które pozwolę sobie tu przytoczyć: *I capisaldi della riflessione mariologica della Chiesa alla luce dell'Enciclica „Redemptoris Mater”*, „Presenza pastorale” 57(1987) 541-566; *La maternidad espiritual de Maria y su ejemplaridad para toda la Iglesia* (R.M. nr 42-47), „Seminarium” 27(1987) 576-589; *La mediazione materna di Maria e il suo influsso sulla vita consacrata*, w: *I religiosi sulle orme di Maria*, Città del Vaticano 1987, 53-75. Por. ponadto naszą ostatnią pracę: *Una existencia renovada en Cristo. Aspectos antropológicos de la „Espiritualidad mariana”*, w: *La Spiritualità mariana. Leggittimità, natura, articolazione*, Ed. Marianum, Roma 1994, 185-216.

²⁵ Zbiór Mszy o Najświętszej Maryi Pannie, Poznań 1998 (editio typica w 1987 r.).

²⁶ *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, w: TAMŻE, nr 4.

cie, objawione w Chrystusie, przedłużone „w czasie Kościoła”, oczekujące dopełnienia podczas drugiego przyjścia Chrystusa.

Rola Maryi Dziewicy w ekonomii zbawienia, a zatem w liturgii, która ją celebruje, opisana jest w krótkich zdaniach, nawiązujących do cytowanych wcześniej tekstów soborowych: *Najświętsza Maryja na mocy Bożego planu, ze względu na misterium Chrystusa i Kościoła „wkroczywszy głęboko w dzieje zbawienia”, na różne i przedziwne sposoby czynnie uczestniczyła w tajemnicach życia Chrystusa*²⁷.

Konkretna ilustracja o charakterze liturgicznym, oparta ma nr 55-59 *Lumen gentium*, uzasadnia znaczenie udziału Maryi w misteriach zbawienia, których wspomnienie celebruje liturgia, szczególnie podczas roku liturgicznego: mesjańskie oczekiwanie, tajemnicę wcielenia, życie publiczne Jezusa, paschalne misterium śmierci i zmartwychwstania aż po zstąpienie Ducha Świętego²⁸.

Opis ten prowadzi do ogólnego stwierdzenia, zogniskowanego na obecności Chrystusa w liturgicznych celebracjach: *Wierni zaś, przyjmujący słowo wiary i uczestniczący w liturgicznych obrzędach „w Duchu”, spotykają się ze Zbawicielem i włączają się żywo w zbawcze wydarzenia*²⁹.

W tym miejscu, opisując komunie z Maryją w celebracjach liturgicznych, „Wprowadzenie” stwierdza: *Analogicznie, Najświętsza Panna wzięta w chwale do nieba i wyniesiona u boku Syna, Króla królów i Pana panujących (por. Ap 19, 16), również nie zaprzestała zbawczego zadania powierzonego sobie przez Boga Ojca, „lecz poprzez wielorakie swoje wstawienictwo ustawicznie zjednuje nam dary zbawienia wiecznego”. Kościół zaś, który złączony więzią z Maryją, z Nią i tak jak Ona „chce przeżywać tajemnicę Chrystusa”, ciagle doświadcza, że Najświętsza Panna nieustannie, lecz szczególnie w świętej liturgii, jest z nim jako Matka i Pomocnica*³⁰.

Analogicznie. Jest to słowo-klucz, którego zamiarem jest ukazanie analogii z obecnością Chrystusa w liturgii. To właśnie „w Chrystusie”, szczególnie w świętej liturgii, Maryja Dziewica jest przy Kościele.

Logika tej powściągliwej tezy rozciąga się w następnym numerze „Wprowadzenia” na całą serię stwierdzeń stanowiących wsparcie dla

²⁷ TAMŻE, nr 5.

²⁸ TAMŻE, nr 7-10.

²⁹ TAMŻE, nr 11.

³⁰ TAMŻE, nr 12. W paragrafie tym cytowane są *Lumen gentium* nr 62 oraz *Marialis cultus* nr 11. Poprzednia redakcja tekstu *Wprowadzenia* szerzej rozwijała teologię obecności Maryi w liturgii. Jednak ostatecznie celowo pozostawiono powściągliwe wyrażenia, zapraszając teologów i liturgistów do zgłębiania tego misterium.

duchowości wspólnoty z Maryją Dziewicą w liturgii Kościoła: *Liturgia z natury swej przedziwnie wytwarza, udoskonala i wyraża komunie nie tylko z Kościołami całego świata, lecz i z mieszkańcami nieba: z Aniołami i Świętymi, a przede wszystkim z chwalebnią Bogarodzicą. Kościół więc, jednocząc się głęboko z Najświętszą Panną i naśladując Jej ducha pobożności, sprawuje Boskie misteria, „przez które Bóg otrzymuje doskonałą chwałę, a ludzie uświęcenie”:*

- *złączony z Jej głosem, błogosławi Boga Ojca i wielbi Go hymnem uwielbienia;*
- *razem z Nią pragnie słuchać Bożego słowa i stale rozważać je w sercu;*
- *razem z Nią pragnie stać się uczestnikiem paschalnej tajemnicy Chrystusa i złączyć się z dziełem odkupienia;*
- *naśladując Ją modlącą się z Apostołami w Wieczerniku, wyprasza ustawicznie dar Ducha Świętego;*
- *wzywa Jej wstawiennictwa, ucieka się pod Jej obronę, prosi Ją, by nawiedzała lud wierny i napełniała go darami łaski;*
- *razem z Nią, łaskawą Opiekunką swej drogi, z ufnością idzie na spotkanie Chrystusa³¹.*

W rzeczywistości tam, gdzie Kościół w wierze czuje bliższą obecność Chrystusa Pana³², tam odczuwa bardziej intensywną wspólnotę z Tą, która jest zjednoczona ze swym Synem w chwale.

Ta doktryna na temat obecności Maryi w liturgii jest podstawą wszystkich zasad i propozycji, które w specyficzny sposób pozwoliły odkryć w liturgii rzymskiej bardziej wyraźnie obecność Maryi przez cały rok liturgiczny, co dobrze jest udokumentowane w różnych formularzach Mszy o Błogosławionej Maryi Dziewicy³³.

2.2.4. Katechizm Kościoła Katolickiego

Aby uzupełnić prezentację dotychczas cytowanych tekstów, które pod różnymi względami należą do nauczania Kościoła, należy nawiązać do *Katechizmu Kościoła Katolickiego*.

³¹ TAMŻE, nr 13.

³² Por. SC 7.

³³ Ilustrację teologii obecności Maryi w różnych okresach roku liturgicznego znajdziemy w krótkich wprowadzeniach, które poprzedzają różne formularze Mszy o NMP na okres Adwentu, Bożego Narodzenia, Wielkiego Postu, Wielkanocy, czasu zwykłego. Podobnie dokument Kongregacji Kultu Bożego *Orientamenti e proposte*, 2-5, zobrazował tę obecność Maryi w ciągu roku liturgicznego, uzupełniając przemilczenia *Marialis cultus* (por. nr 2 i następne), szczególnie na czas Wielkiego Postu i Wielkanocy.

W pierwszej części *Katechizmu*, w numerach 963-975 dotyczących obecności Maryi i Jej macierzyńskiego działania wobec Kościoła, nie znajdujemy żadnej istotnej nowości w porównaniu do tekstów *Lumen gentium* na temat związku pomiędzy Maryją i Kościołem, teksty te zostały przepisane dosłownie. W każdym razie warto przypomnieć to, o czym traktuje nr 966: *Wniebowzięcie Maryi jest szczególnym uczestnictwem w Zmartwychwstaniu Jej Syna i uprzedzeniem zmartwychwstania innych chrześcijan.*

Do tego zasadniczego stwierdzenia dochodzi zobrazowanie zaczerpnięte z troparionu liturgii bizantyjskiej, ze święta Zaśnięcia Matki Bożej, który mówi o Jej jednoczesnej obecności na ziemi i w niebie: *W narodzeniu Syna zachowałaś dziewictwo, w zaśnięciu nie opuściłaś świata, o Matko Boża: połączyłaś się ze źródłem życia, Ty, która poczęłaś Boga Żywego, a przez swoje modlitwy uwalniasz nas od śmierci*³⁴.

W drugiej części *Katechizmu*, poświęconej celebracji misterium paschalnego, nie brak odniesień, choć ogólnych, do obecności Dziewicy Maryi w liturgii. Oczywiście nie wychodzą one poza to, co zostało wcześniej powiedziane w innych tekstach Magisterium. Należy jednak przypomnieć tu między innymi nr 1138, który, odpowiadając na pytanie: Kto celebruje?, ukazuje celebransów liturgii niebiańskiej, a wśród nich „Najświętszą Matkę Bożą”. Nr 1172 na temat roku liturgicznego cytuje dokładnie nr 103 *Sacrosanctum Concilium*. Możemy jednakże przypomnieć tu, że nr 1370 i jego synteza w nr 1419 uwypuklają obecność Maryi Dziewicy w celebracji misterium eucharystycznego: *Kościół składa Ofiarę eucharystyczną w łączności z Najświętszą Dziewicą Maryją, którą wspomina wraz ze wszystkimi świętymi. W Eucharystii Kościół znajduje się wraz z Maryją jakby u stóp krzyża, zjednoczony z ofiarą i wstawiennictwem Chrystusa.*

W czwartej części *Katechizmu*, poświęconej modlitwie, choć nie ma tu jasnego podziału pomiędzy modlitwą liturgiczną i Nieliturgiczną, możemy odnaleźć niektóre zasady teologiczne, które mogą zilustrować temat obecności Maryi, tej obecności, którą odkrywa i wyznaje modlitwa.

Cała teologia modlitwy do Maryi znajduje się pod kategorią „komunii”, co ukazuje tytuł: „W komunii ze świętą Matką Boga”.

Perspektywa jest tu bardziej pneumatologiczna. Tworzona jest w oparciu o silny akcent wiążący Maryję z Trójcą Świętą i Kościołem. Wszystko to dzieje się jednak *in Spiritu Sancto: W modlitwie*

³⁴ Należy tu zauważyć grę przeciwieństw, przewyżczonych przez Maryję Dziewicę: macierzyństwo/dziewictwo; zaśnięcie (obecność w niebie)/obecność na świecie; osiągnięła źródło życia/uwalniasz nas od śmierci.

*Duch Święty jednoczy nas z Osobą Jedynego Syna w Jego uwielbionym człowieczeństwie. To przez nie i w nim nasza synowska modlitwa prowadzi do komunii w Kościele z Matką Jezusa*³⁵.

Można zastosować do obecności Maryi i Jej wspomnienia liturgicznego niektóre wyrażenia „Katechizmu”: *Jezus, jedyny Pośrednik, jest drogą naszej modlitwy; Maryja, Matka Jezusa i Matka nasza, nie przesłania Go; Ona „wskazuje drogę” (Hodoghitria), jest jej „Znakiem”, według tradycyjnej ikonografii na Wschodzie i na Zachodzie*³⁶.

*Na podstawie tego szczególnego współdziałania Maryi z działaniem Ducha Świętego Kościoły rozwinęły modlitwę do świętej Matki Boga, skupiając ją na Osobie Chrystusa ukazanej w Jego misteriach. W niezliczonych hymnach i antyfonach, które wyrażają tę modlitwę, najczęściej występują na przemian dwa dążenia: jedno: „uwielbia” Pana za „wielkie rzeczy”, jakie uczynił swojej pokornej Służebnicy, a przez Nią wszystkim ludziom; drugie powierza Matce Jezusa błagania i uwielbienia dzieci Bożych, ponieważ Ona zna teraz ludzkość, która w Niej zostaje poślubiona przez Słowo Boże*³⁷.

Po omówieniu teologicznych perspektyw Magisterium na temat obecności Błogosławionej Dziewicy Maryi w liturgii, możemy teraz przystąpić do sformułowania kilku uwag:

1. Z jednej strony istnieje tu pewna oscylacja preferencji pomiędzy słowem *obecność* zastosowanym do Maryi a słowem *komunia*; wydaje się, że preferowane jest to ostatnie. Z drugiej strony istnieje oscylacja pomiędzy nawiązaniem do obecności Chrystusa i Jego misterium a tematem komunii w odniesieniu do Ducha Świętego i Kościoła.

2. Dane doktrynalne zawarte w oficjalnych dokumentach Kościoła są bardzo znaczące. Potwierdzają one zasadę obecności Dziewicy w liturgii w ogóle oraz naszej wspólnoty z Nią w Kościele.

3. Podstawą jest zawsze więź Matki Pana z misterium Jej Syna, obecnym w liturgii. Udział Maryi w misterium zmartwychwstania Pańskiego w Jej chwalebnywniebowzięciu z ciałem i duszą, Jej obecność w niebie, są także fundamentem tej szczególnej możliwości zbliżenia się do nas. Celebrowane misterium staje się w Duchu Świętym komunią z Maryją, co wyraża się w różnych postawach kultu³⁸.

³⁵ KKK 2673.

³⁶ TAMŻE, 2674.

³⁷ TAMŻE, 2675.

³⁸ Jak widać, nie chcieliśmy wchodzić w specyficzny temat wzorczości maryjnej dla Kościoła w liturgii, temat szeroko zilustrowany w *Marialis cultus*, nr 16-20 i 21-23 oraz we *Wprowadzeniu* do „Zbioru Mszy o Najświętszej Maryi Pannie”, nr 6-10. Omówiliśmy jednakże ten temat w innych naszych wypowiedziach, wymienionych w przypisie 1.

4. We wszystkich tych tekstach dużo częściej ukazywane jest to, co czyni Kościół wobec Maryi niż sygnalizowanie specyficznych działań Maryi wobec nas w sprawowanej liturgii. Preferuje się uwypuklanie kategorii przykładu Maryi dla Kościoła w sprawowaniu kultu Bożego. Zauważa się jednakże pragnienie podkreślenia, poza obecnością, także Jej aktywnej roli.

Ale macierzyńskie działanie Maryi w liturgii wydaje się trwale zjednoczone i często wchłonięte przez działanie Chrystusa i Kościoła, poprzez jego synergię z Duchem Świętym.

5. Teksty nie wchodzą w inne kwestie, nie ukazują sposobu tej obecności, nie odważają się wejść w obszar teologii systematycznej; w rzeczywistości nie zrobiło tego nauczanie Kościoła także dla analogicznej zasady obecności Chrystusa w liturgii, zostawiając teologom to zadanie oraz zachowując pewną rezerwę apofatyczną, która zachęca do kontemplacji i odradza nadmierne interesowanie się tą kwestią.

6. Ukazuje się zatem bardziej fakt obecności niż sposób obecności Maryi Dziewicy; bardziej Jej więź i komunie, prawie milczącą, niż Jej specyficzne działanie.

7. Nie wchodzi się w kwestię analogii obecności Maryi z różnymi sposobami obecności Chrystusa w liturgii (słowo, modlitwa, sakramenty, Eucharystia).

3. Wkład teologii liturgii

Temat obecności Maryi w celebrowanym misterium liturgicznym nie interesował w szczególności sposób teologów liturgii.

Ci sami liturgiści, którzy *ex professo* piszą o miejscu, jakie Maryja zajmuje w liturgii Kościoła, na ogół ignorują ten temat. U prawie wszystkich napotyka się raczej opisowe podejście do świąt, do wspomnień, do odnośnych tekstów maryjnych, nie zaś teologiczne rozważania na temat sposobu i przyczyny tej obecności w misterium kultu. To samo można powiedzieć o mariologach. Mówią oni o obecności Maryi w kulcie, ale nie zgłębiają zagadnienia Jej macierzyńskiego działania; wychwalają Jej duchowe macierzyństwo, prawie zawsze pomijając obszar liturgiczny.

Ten brak systematycznej refleksji w pewien sposób ułatwia nasze zadanie i pozwala nam na ograniczenie naszych badań do ścisłej grupy liturgistów i mariologów, którzy *ex professo* zajmowali się tym tematem. A to zobowiązuje nas do ograniczenia naszej prezentacji do kilku kwestii o charakterze teologicznym.

3. 1. Obecność Maryi w liturgii z racji Jej obecności w chwale

Dość jednomyślna jest opinia zainteresowanych liturgistów i mariologów, którzy zajmowali się tematem obecności Maryi w życiu Kościoła w odniesieniu do chwalebnej kondycji osoby Dziewicy Maryi, wniebowziętej z ciałem i duszą; rzeczywistością Maryi jedyną i wyłączną, zgodnie z dogmatem wniebowzięcia, nieporównywalną zatem do innych obecności, jak anielska czy ogólnie - „*communio sanctorum*”, w której generalnie zawarta jest *praesentia Mariae* w liturgii, choćby pokreślona jakimś przysłówkiem: „*in primis*”, specjalnie, w szczególny sposób...

Choć pozostaje dla nas niezgłębiona jakość chwalebnej kondycji Maryi, możemy jednak stwierdzić, że uczestniczy Ona w szczególny sposób w samej „jakości” zmartwychwstałego Pana. To jest obecność z Chrystusem zmartwychwstałym i w Nim, w Jego misterium, w analogii do jej jakości i jej możliwości, które z pewnością przekraczają granice czasu i przestrzeni. Jest to obecność, tak jak obecność zmartwychwstałego Pana, w Duchu Świętym, który łączy niebo i ziemię. Idąc za doktryną św. Pawła dotyczącą zmartwychwstania ciała, możemy myśleć o jakości chwalebnej obecności Maryi w sensie niezniszczalności, chwalebności, mocy, duchowości: *cielesność Maryi jest odłączona od ziemskiego sposobu istnienia i wykacza poza cielesność fizjo-biologiczną, zawierającą w sobie niepełność, nabiera zaś wartości doskonałej komunikacji ze światem i ludźmi. Palingenetyczna i odnawiająca się komórka, podążająca śladem Chrystusa, Maryja ze swym chwalebnyim ciałem nie ucieka od historii i od wszechświata, ani tym bardziej od Boskiej historii serc, lecz jest w niej obecna jako katalityczna siła Ducha skierowana na realizację nowej eschatologicznej wspólnoty*³⁹.

Linie tę kontynuuje w obszernym wykładzie A. Pizzarelli, autor, który naszym zdaniem najlepiej przedstawił temat chwalebnej i pneumatycznej obecności Maryi oraz Jej współ-obecności z nami, a szczególnie z misterium liturgicznym⁴⁰.

Mimo że zgadzam się z tym ogólnym podejściem teologicznym, które może być rozciągnięte także na inne rodzaje obecności Maryi w Kościele, to odnośnie do specyficznej obecności Maryi w liturgii uważam za konieczne ukazać i zilustrować niektóre założenia czy też hipotetyczne konkluzje typu teologicznego.

³⁹ S. DE FIORES, *La presenza di Maria...*, 136-142, cytowany fragment: 141-142.

⁴⁰ A. PIZZARELLI, *La presenza di Maria...*, 135-181.

1. Maryja Dziewica, z Chrystusem i jak Chrystus, ma zdolność uobecniania się w czasie i przestrzeni z racji Jej chwalebnej kondycji. Ta kondycja, podobnie jak zmartwychwstałego Chrystusa, nie może być widziana jako *ubiquitas*, analogiczna do kategorii Boskiej obecności. Rzeczywiście, to sformułowanie ukazuje raczej statyczną kondycję, zawierającą wszystko, właściwą i wyłączną dla Boskości.

Jednakże obecność zmartwychwstałego Chrystusa, choć nie jest obecnością wszechobecną (*ubiquitas*), może mieć miejsce *gdziekolwiek* On chce, by nastąpiła, zgodnie z Jego planem zbawienia i warunkami ustanowionymi przez Niego samego w sakramentalnej ekonomii. Może On być obecny i naprawdę chce być obecny poprzez wybrane przez siebie pośrednictwa sakramentalne.

To samo może zdarzyć się w przypadku Maryi Dziewicy, z zachowaniem dystansu pomiędzy tym, co Boskie, a tym, co ludzkie.

2. Z teologicznego punktu widzenia, a zatem patrząc na ontologię obecności, można stwierdzić, że obecność Maryi, analogicznie do obecności Chrystusa, jest *rzeczywista*, obiektywna, nie jest owocem wyobraźni, nie jest symboliczna. Jest *personalna*, a zatem dotyczy całej osoby Maryi Dziewicy, a nie tylko Jej części. Chwalebny Pan oraz chwalebna Matka Pana nie mogą się rozdzielić, nie mogą się oddzielić. I jest jeszcze ta obecność *obecnością w komunii* oraz komunikacji z nami w Duchu Świętym. Chodzi tu zatem o obecność jedną i jedyną, niepodzielną, choć należy uznać jej różnorodność intensywności i znaczenia w stosunku do nas.

3. Kiedy mowa jest o wielorakiej obecności, jest to analogiczne do tego, co stwierdza się na temat obecności Chrystusa, i oznacza, że Maryja może być w różnych miejscach i uobecniać się w różny sposób. Ale także tu należy zachować dużą ostrożność w terminologii i rozumieniu tej maryjnej obecności w nieogarnionych możliwościach, które ma ona w ofiarowywaniu się nam.

Naszym zdaniem czym innym jest obiektywna obecność Maryi w misterium liturgicznym, analogiczna do obecności Chrystusa, a czym innym nasza subiektywna percepcja, ponieważ Maryja Dziewica posiada zdolność uobecniania się przed pojedynczymi osobami czy grupami osób w różnorodny sposób, np. ukazując się lub dając odczuć swą obecność w osobach, czyli jak się mówi „w duchu”, w doświadczeniu mistycznym.

Ten ostatni rodzaj obecności, nie leżący w zakresie naszego opracowania, zależy także od nieograniczonych możliwości Boga w objawianiu się nam odpowiednio do naszych wewnętrznych zdolności i naszej nadprzyrodzonej struktury.

Również tu należy zachować zasadę analogii. Także Chrystus posiada swą obecność nieliturgiczną, niesakramentalną, w Kościele w ogóle, w sercu wiernych, w małuczkich i ubogich. Ale kwestia obecności w liturgii jest specyficzna dla Jego bycia pośród zgromadzenia liturgicznego poprzez obecność objawienia, uświęcania i kultu.

My także nawiązujemy do specyficznej obecności Maryi w liturgii, analogicznej do misteryjnej obecności Chrystusa.

4. Z obiektywnego, misteryjnego punktu widzenia obecność Maryi i jej intensywność „sakramentalna” dopasowują się do sakramentalnej struktury misterium liturgicznego i jego specyficznych przejawów, w analogii z różnymi sposobami jedynej sakramentalnej obecności Chrystusa i Jego misterium. Bez wątplenia liturgia Kościoła jest przestrzenią i momentem kulminacyjnym, w którym Matka Pana ukazuje swą obecność i działanie. Chodzi tu o obecność i działanie, które oczywiście przedłużają się, jak obecność Pana i Jego Ducha, w lasce liturgii, w „res sacramenti”, jako duchowa obecność Maryjna w życiu wiernych.

5. Warianty tej jedynej, obiektywnej, personalnej obecności komunii, *quoad nos*, zawsze w analogii z obecnością Chrystusa w liturgii, zależą od znaków, symboli, sakramentalnych przejawów tej obecności: zgromadzenia, słowa głoszonego i modlitwy, sakramentów, Eucharystii... Oczywiście ten sakramentalny kompleks podkreśla, odsłania, głosi subiektywne „wspomnienie” o Maryi Dziewicy, a zatem przywołuje Jej obecność poprzez zdolność „znaków sakramentalnych” do bycia wi działnymi przejawami niewidzialnej obecności.

6. Biblijne słowo mówiące o Maryi, modlitwa która Ją wspomina, śpiew który Ją wychwala, obraz lub ikona, które Ją „przedstawiają”, są różnymi „znakami sakramentalnymi”, które ukazują i odsłaniają Jej wizerunek, wspominają Jej obecność i specyficzne działanie. Czasem niektóre znaki mają szczególne znaczenie, są znakami stanowiącymi Jej „memoriał”, tak jak w przypadku kawałka chleba, nie poświęconego, który w liturgii bizantyjskiej kładziony jest obok chleba poświęconego⁴¹.

7. Zupełnie odrębnej dyskusji wymagałaby sakramentalność ikon, w których obecna jest Matka Boża, zarówno wtedy, kiedy jest Ona przedstawiana w misteriach Chrystusa, jak i w różnych ikonograficznych typach maryjnych. Ich harmonijne powiązanie z liturgią, zgodnie z teologią Soboru Nicejskiego II z 787 r. oraz Soboru

⁴¹ Por. *Liturgia eucaristica bizantina*, red. M.B. Artiori, Piero Gribaudi Editore, Torino 1988, 40-41.

w Konstantynopolu IV z 870 r., powinno zostać uszanowane. Ikony Matki Bożej, tak jak są one strukturalnie umiejscowione w świątyniach Kościołów wschodnich⁴², i tak jak są obecne w całokształcie liturgii, umożliwiają uczynienie bardziej żywą, widoczną, w porządku znaków, niewidzialną obecność Maryi, zgodnie z klasyczną teologią ikon liturgicznych⁴³.

8. Nagromadzenie słów, modlitw, obrazów, ikon czyni obecność Maryi w liturgii „bardziej zauważalną”, w wierze, tam gdzie liturgia staje się bardziej „maryjna”, czyli w celebracji liturgii eucharystycznej świąt Pańskich, gdzie wspominany jest udział Maryi Dziewicy w misterium Syna, w różnych świętach i wspomnieniach maryjnych, w Mszach wotywnych na Jej cześć.

9. Specjalne wspomnienie o Matce Bożej w modlitwach eucharystycznych, z cechami właściwymi niektórym rytom wschodnim, jak w przypadku pieśni na cześć Matki Bożej w liturgii św. Jana Chryzostoma lub św. Bazylego, połączonej z okadzeniem ofiar, świadczy o pełnym wiary przekonaniu o obecności Maryi w sposób obiektywny oraz Jej przejaw „sakramentalny”, za pośrednictwem „znaków sakramentalnych”, a w szczególności w samym centrum eucharystycznej celebracji⁴⁴.

Podsumowując, można powiedzieć, że chwalebna obecność Dziewicy Maryi należy niepodzielnie do misterium chwalebnego Pana; jest personalna i rzeczywista; jest prawdziwą komunią z nami w dynamice Ducha Świętego; jest komunią *in Spiritu Sancto*; w swym

⁴² Por. MC 28.

⁴³ Na temat znaczenia maryjnych ikon oraz ich związku z liturgią, por. G. GHARIB, *Icone*, w: *Nuovo Dizionario di Mariologia...*, 670-679; J. CASTELLANO CERVERA, *Icone*, w: *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, Città Nuova, Roma 1990, 1241-1251. Należy jednak unikać wszelkiej przesady odnośnie do swego rodzaju „sakramentalnej obecności” Maryi w ikonach i obrazach. Klasyczna doktryna Soborów Nicejskiego II i Konstantynopolańskiego IV, przypomniana także w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, nr 1159-1162, stwierdza, że kontemplacja i kult ikon powinny prowadzić nas do wspólnoty z przedstawianymi osobami i rzeczywistościami („prototypami”); Denzinger nr 600-602; 653-656.

⁴⁴ Na ten temat por. L. LIGIER, *La Vergine nell'Eucharistia della Chiesa*, w: *La Madonna nel culto della Chiesa*, Brescia 19....., 62-87; D.M. SARTOR, *La memoria della Vergine nelle preci eucaristiche*, „Rivista di Pastorale liturgica” (1979) nr 3 (94), 20-27. Liczne teksty, także w innych liturgiach, zebraliśmy w naszej pracy: *La nostra comunione con Maria nel memoriale del Signore*, w: *Maria nella comunità che celebra l'Eucharistia*, Collegamento Nazionale Mariano, Roma 1982, 71-100. A. Kniazeff szeroko komentuje to specyficzne wspomnienie o Maryi w liturgii bizantyjskiej. Por. A. KNIAZEFF, *La Madre di Dio nella Chiesa ortodossa*, Ed. San Paolo, 1993, 197-205. Należy także zauważyć inną interpretację, którą w odniesieniu do maryjnego wspomnienia w modlitwie eucharystycznej św. Jana Chryzostoma i św. Bazylego, prezentują taki klasyk jak N. Cabasilas (może najwłaściwsza) oraz współczesny autor prawosławny (G. Wagner).

odślanianiu się i przekazywaniu nam, może przyjmować „symboliczną” różnorodność sakramentalną; związana jest także ze specyficzną wartością znaków i ich zdolnością do przywoływania, odślaniania i przekazywania jedynej, personalnej, chwalebnej, macierzyńskiej, aktywnej obecności Maryi, we wspólnocie z Chrystusem i z nami, obecności będącej wstawiennictwem i wspólnotą w Duchu Świętym.

3.2. Od obecności misteriów Chrystusa w liturgii do obecności Maryi w misterium kultu chrześcijańskiego

Teologiczny dyskurs na temat specyficznego obecności Maryi w kulcie chrześcijańskim staje się jeszcze trudniejszy, tak jak trudniejsza jest teologiczna refleksja na temat obecności i u-obecniania, w sensie obiektywnej obecności, misterium i misteriów Chrystusa w liturgii.

Wydaje się, że rozważaliśmy na temat faktu i sposobu obecności Maryi w liturgii, jeszcze zanim wyjaśniliśmy, z jakiego powodu jest Ona obecna i jaka jest tego podstawa ontologiczna.

Ale wydaje się to rzeczą logiczną, analogicznie do tematów związanych z obecnością Pana w misterium liturgicznym. Fakt – *praesens adest* – i sposób lub sposoby oraz stopnie obecności sakramentalnej – *quomodo adest* – posiadają teologię pewniejszą i bardziej zbieżną niż teologia misteriów, to znaczy wskazują „dlaczego” i „jak” misteria Chrystusa są w „akiś sposób uobecnione” w celebracji liturgicznej w ogóle, a w celebracji roku liturgicznego w szczególności.

To samo ma miejsce w przypadku kwestii maryjnej. Łatwiej jest za tekstami Magisterium stwierdzać fakt obecności Maryi, niż nakreślić epistemologicznie sposób i przyczynę Jej aktualnej obecności w liturgii.

W rzeczywistości chodzi tu o podjęcie ryzyka teologicznego poprzez próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie: czy można stwierdzić, że w liturgii uobecniają się nie tylko misterium i misteria Chrystusa, ale także historyczno-zbawcze misterium i misteria Maryi?

Musimy od razu powiedzieć, że zarówno w kwestii misteriów Chrystusa, jak i analogicznej problematyki maryjnej znajdujemy się w obszarze spekulacji teologicznej, która usiłuje przeczuć, kontemplować, odsłonić rzeczywistość misteryjną. Znajdujemy się raczej w obszarze „teologumenu”. A to wymaga wstrzemięźliwości i precyzji. Jednakże fakt, iż także inni autorzy zajmowali się tym tematem zachęca nas do zajęcia się tą specyficzną problematyką, w obliczu której chyba najostrożniej byłoby zachować wstrzemięźliwe milczenie i postawę apofatyczną.

Dwóch znakomitych liturgistów wyraża zgodne opinie, do których nie są przyzwyczajeni specjaliści w teologii liturgii, i logiczne w ich konsekwencji, na temat udziału Maryi w historycznych misteriach Chrystusa oraz w tych metahistorycznych misteriach liturgii, w której uobecniają się zbawcze działania Chrystusa.

Obecność i działanie Matki w historycznych faktach z życia Jej Syna jest podstawą, aby zrozumieć obecność i działanie Maryi Matki w misteriach (=celebrowanych faktach historycznych) życia Syna, aktualizowanych w liturgii. Ta aktywna obecność jest możliwa dzięki temu, że Błogosławiona Dziewica podobnie jak Syn cieszy się właściwościami chwalebego ciała meta-czasowego i meta-przestrzennego⁴⁵.

Być może w najbardziej pogłębiony sposób, wykorzystując teologiczną hermeneutykę obecności misteriów w liturgii, można ustalić pewną symetrię pomiędzy Bosko-ludzkimi aktami Słowa, mającymi wymiar metahistoryczny i mogącymi się uobecnić w czasie, ponieważ są już przyjęte do wieczności, a historycznymi działaniami Maryi, dokonanymi w Duchu Świętym i przyjętymi przez Słowo w chwale, ponieważ zostały dokonane we wspólnocie z Nim.

Można zatem stwierdzić, że misteryjna obecność Maryi w liturgii, specyficznie związana z celebrowanym misterium i misteriami, wynika z faktu, iż sam Chrystus *przyjął jako element konstytutywny Jego zbawczej akcji (akt Bosko-ludzki) działanie Dziewicy (akt czysto ludzki, choć dokonany pod wpływem Ducha Świętego). W takim przypadku akt Maryi, jako przyjęty przez Słowo i konstytutywnie wprowadzony do Jego zbawczego działania, a tym samym istniejący w Nim, mógłby podlegać u-obecnianiu misteryjnie w liturgicznej celebracji⁴⁶.*

Ta hipoteza jest uzasadniona. Wynika z podwójnej intuicji teologicznej.

Pierwsza z nich zakorzeniona jest w przekonaniu wiary, że akty zbawcze Chrystusa zostały przyjęte do chwały, a zatem jako dokonane w historii, trwają nadal w metahistorii. Chodzi tu o teologiczną teorię, którą *Katechizm Kościoła Katolickiego* przyjmuje w nr 1085, już cytowanym, wychodząc od refleksji na temat jedyne go w swoim rodzaju, nieodwracalnego wydarzenia misterium paschalnego. Stwierdza on: *to, kim Chrystus jest, to, co uczynił i co wycierpiał dla wszystkich ludzi, uczestniczy w wieczności Bożej, przekracza wszelkie czasy i jest w nich stale obecny.* Idąc śladem tego tekstu

⁴⁵ A.M. TRIACCA, *Esemplarità della presenza di Maria SS. nella celebrazione del mistero di Cristo*, „Liturgia” 23(1989) nr 41, 232.

⁴⁶ I.M. CALABUIG ADÁN, *La presencia de María en la liturgia*, w: *La doctrina y el culto mariano hoy*, Centro mariano O.S.M., México 1989, 67-103, tekst cyt. na str. 82.

możemy powiedzieć, że Ojciec, gloryfikując Chrystusa w Jego misterium Paschy, śmierci i zmartwychwstania, w momencie, który rekapitułuje całą ekonomię zbawienia, chciał także, aby w Nim zostało przyjęte w chwale i trwało w Jego chwalebnyim człowieczeństwie także wszystko to, czego dokonał w swym historycznym człowieczeństwie: Jego życie, Jego słowa, Jego działania, wszystkie „mysteria carnis Christi”, aby użyć wyrażenia drogiego średniowiecznej tradycji teologicznej.

Zgodnie z drugą intuicją, nie tylko historyczne dzieła Jezusa, Słowa Wcielonego, ale także czyny Jego Matki zostały przyjęte do chwały. A to dlatego, że były nierozzerwalnie związane z samymi dziełami Chrystusa, wprowadzone do samej ekonomii zbawienia, nierozłączne z nią, ponieważ wydarzenie zbawienia nie wydarzyłoby się w swej zbawczej historyczności, gdyby nie obecność i współpraca Matki Pana, która zawsze działała we wspólnocie z Synem, w synergii i pod wpływem Ducha Świętego⁴⁷.

Temu aspektowi wiele pięknych i głębokich myśli poświęcił teolog J. Corbon, w rozprawie na temat obecności Maryi w misterium, pisząc językiem bardzo zbliżonym do ducha *Katechizmu Kościoła Katolickiego* w jego wykładzie na temat liturgii i modlitwy⁴⁸.

Autor, po omówieniu znaczenia liturgii i pełni czasów, ukazuje wizję misterium liturgicznego, całkowicie zgodną z tym, co *Katechizm Kościoła Katolickiego* wyraża w cytowanym już nr 1085: *To, co przeżył nasz Zbawiciel w swym Wcieleniu, Pasji i Śmierci, Zmartwychwstaniu i Wniebowstąpieniu, jest bez wątpienia Wydarzeniem (Evénement) w historii a nie bezczasowym mitem; chodzi tu o jedyne Wydarzenie w historii, które nie przemija, ponieważ jest ono zwycięstwem Miłości nad śmiercią: pozostaje żywym i źródłem życia. Nowość liturgii, będącej sakramentalną, polega na byciu znakiem za pośrednictwem którego i w którym to Wydarzenie zbawienia stało się obecne, reprezentowane, aktualizowane*⁴⁹.

Tej zasadniczej zasadzie chrystologicznej odpowiada zasada mariologiczna: *Teraz Maryja jest jedyną osobą ludzką, która została skojarzona z tym Wydarzeniem jako takim, w pełni czasów.*

⁴⁷ S. Meo podkreślił, że Vaticanum II naświetlił aspekt macierzyństwa Maryi jako pełnej wspólnoty z Synem Zbawcą, z punktu widzenia osobistego, psychologicznego, religijnego, a zatem jest pod znakiem macierzyństwa czysto „soteriologicznego”, zjednoczonego z całą ekonomią zbawienia. Zob. S. MEO, *La maternità salvifica di Maria: sviluppo e precisazioni dottrinali nei Concili ecumenici*, w: *Il Salvatore e la Vergine Madre*, Ed. Marianum, Roma 1981, 223.

⁴⁸ J. CORBON, *La liturgie, source et témoin de spiritualité mariale*, w: *La spiritualità mariana: leggittimità, natura, articolazione...*, 167-183.

⁴⁹ TAMZE, 170.

Po zasygnalizowaniu różnicy istniejącej pomiędzy Maryją i św. Janem Chrzcicielem, pomiędzy Nią i apostołami oraz uczniami, obecnymi przy wydarzeniu i także wspomnianymi w liturgii, kontynuuje: *Maryja, Ona, jest jedyna, która uczestniczy w Wydarzeniu pełni czasów, i to w jedyny w swoim rodzaju sposób, począwszy od unikalnego daru „pełni łaski”, z którym jest związana przez wiarę wraz z wypełnianiem się misterium zbawienia, oraz począwszy od pełni dzieła Jej Syna, z którym jest związana. Ten „raz na zawsze” (éphapax) Wydarzenia zbawienia zawiera w sobie jedyne uczestnictwo Maryji; jest Ona nierozłączna z nim, Ona i ono nigdy nie przemijają, dają życie, są wielkim Czasem Teraźniejszym naszego Boga. Dlatego liturgia sakramentalna, przez którą aktualizuje się Wydarzenie zbawienia, nie odsyła Maryji do czasu przeszłego i wspomnień, lecz czyni Ją obecną i aktywną (agissante) w Memoriale Kościoła, dziś⁵⁰.*

Po ukazaniu znaczenia tego całkowicie specjalnego udziału Maryi w Wydarzeniu Wcielenia, nieodłącznym od misterium Śmierci i Zmartwychwstania, źródła życia dla świata, autor konkluduje: *To właśnie do tej „misji” Syna i Ducha wprowadzona jest Maryja, jako stworzenie, poprzez nierozzerwalny i trwały związek. To ta właśnie więź objawia, dlaczego nowe życie, którego źródłem jest liturgia, rozwija się w duchowości, będącej jednocześnie „chrześcijańską”, „duchową”... i „maryjną”⁵¹. Dar Ojca w nierozzerwalny sposób wiąże zatem w historycznym wydarzeniu i sakramentalnej obecności działanie Chrystusa, tajemniczą synergię Ducha i macierzyńską współpracę Maryi.*

Autor nie pisze tu o poszczególnych zdarzeniach historycznych, w których uczestniczyła Matka Jezusa, lecz stwierdza, że poprzez swe macierzyńskie przyzwolenie i uczestnictwo w misterium Wcielenia, Ona je wszystkie ogarnia. Jednak w jego słowach wyczuwamy wstrzeмиęźliwą i nieśmiałą intuicję teologiczną, mogącą przyznać rację zasadzie sformułowanej przez *Sacrosanctum Concilium* nr 103: *Nierozzerwalnie związana ze zbawczym dziełem swego Syna: najwyższa ocena związania Maryi z Wcieleniem jako zasadą i fundamentem całości Jej zjednoczenia z ekonomią zbawienia.*

Ta zasada jest droga tradycji wschodniej, jak to ukazuje także sposób myślenia wielkiego liturgisty i mariologa A. Kniazeffa, na stronach poświęconych naszemu tematowi, pod sugestywnym tytułem: *„Liturgiczna obecność Matki Bożej”⁵²*. Autor podchodzi do te-

⁵⁰ TAMŻE.

⁵¹ TAMŻE, 171.

⁵² Por. A. KNIAZEFF, *La Madre di Dio nella Chiesa ortodossa...*, 105-209.

matu pod kątem opisowym i teologicznym; wykazuje obecność Maryi w tekstach i rytach liturgii bizantyjskiej. Używa takich wyrażen jak *Misteryjna obecność Maryi w Eucharystii*.

Polemizując nieco z niektórymi ideami zawartymi w *Marialis cultus* Pawła VI, jak tą dotyczącą Maryi jako wzoru dla Kościoła w sprawowaniu kultu Bożego, widzi on rolę Matki Bożej wewnątrz celebrowanego misterium jako *Matki, Orędowniczki i Świadka*⁵³.

Te trzy określenia są wystarczająco sugestywne, aby wytłumaczyć znaczenie aktywnej obecności Maryi w liturgii, roli będącej w pełnej harmonii z działaniem Ojca, Chrystusa i Ducha, która towarzyszy liturgicznemu działaniu Kościoła zarówno w wymiarze uświęcenia – od Ojca, przez Chrystusa, w Duchu – jak i w wymiarze kultu: w Duchu, przez Chrystusa do Ojca. Jest Ona i zawsze będzie „Hodigitria”, Ta, która ukazuje drogę wiodącą wszystkich do Chrystusa.

Maryja jest Matką, *Theotokos*, nieustannie złączoną z misterium zbawienia. Jest Orędowniczką, a zatem wstawia się za nami – jest to jedno z Jej zasadniczych zadań, wyrażanych i oczekiwanych w liturgiach Wschodu i Zachodu – w Duchu Świętym. Ten tytuł, który w Ewangelii odnoszony jest do „Panagion”, cały Święty, a w tradycji do „Panagia” - cała Święta – został uwidoczniiony w ikonie „Deisis”. Opisuje ona bardzo dobrze Jej obecność obok Chrystusa dla nas. Jest Świadkiem zbawczego wydarzenia w historii i misteryjnego w liturgii. Jednakże Jej wstawiennictwo jest czystą przejrzystością wstawiennictwa Ducha Świętego.

Czy można pójść dalej w teologicznym zgłębianiu kwestii misteryjnej obecności Maryi w liturgii?

Idąc dalej ścieżką wyznaczoną przez tych autorów, którzy szczególną uwagę poświęcili tej kwestii, można byłoby na koniec powiedzieć, że w analogii z Chrystusem zmartwychwstałym i w perspektywie eschatologicznej wzorczej dla całego Kościoła, w Maryi Dziewicy wniebowziętej oraz w Jej pełnym chwały człowieczeństwie, Ojciec gloryfikował, uczynił pełnymi chwały, wprowadził w „eschaton” wieczności „mysteria vitae Mariae”, czyli Jej czyny, słowa, życie, nierozzerwalnie związane z Chrystusem i Duchem. Misteria, które Kościół celebrowa, wspomina, uobecnia w memoriale liturgii, szczególnie w ciągu roku liturgicznego.

---

⁵³ Por. TAMŻE, 216-222.

4. Znaczenie misteryjnej obecności Maryi w liturgii

Po omówieniu teologii obecności Maryi w kulcie chrześcijańskim, obecnie przejdziemy do krótkiego ukazania znaczenia tej obecności. Nasza refleksja ma tylko charakter teologiczny i jej celem jest dojście do ogólnych wniosków.

Przy użyciu innej metody analitycznej obecność Dziewicy mogłaby zostać ukazana w oparciu o same teksty liturgiczne, w potrójnej perspektywie naszych wniosków: jak teksty liturgiczne przedstawiają misterium wniebowziętej Maryi? Jakie są działania Maryi wobec nas w misterium liturgicznym, które uwypuklają teksty eucharystii maryjnej? Jak w tekstach liturgicznych tłumaczona jest postawa Kościoła wobec Maryi w celebrowaniu kultu Bożego?

Nowa eucharystia maryjna obrządku rzymskiego, a szczególnie bogata seria tekstów „Zbioru Mszy o Najświętszej Maryi Pannie” stanowią kopalnię wiedzy przydatnej do właściwego i nowego zrozumienia teologicznego, duszpasterskiego i duchowego bogactwa liturgicznego podejścia do misterium Maryi Dziewicy⁵⁴.

Jednak refleksja nad tekstami mogłaby zostać dodatkowo zobrażowana dokładnymi doświadczeniami mistycznymi, liturgicznymi, w których obecność Maryi w liturgicznej celebracji wydaje się odkrywać przed niektórymi mistykami i mistyczkami, świadkami prawdy celebrowanego misterium.

4.1. Maryja uwielbiona w pełni i całości swego misterium

Pewność obecności Maryi w odwiecznym misterium Chrystusa oraz Jej bliskość z nami w liturgicznej celebracji są podstawą żywej więzi Matki Jezusa z Kościołem. Misterium liturgiczne jest szczytowym momentem ich komunii.

Ta teologiczna wizja pozwala uwzględniać Matkę Bożą w misterium Chrystusa i Kościoła, jak zostało zapisane w VIII rozdziale *Lumen gentium*, nie tylko w okresie od wieczności do historii, nie tylko w wyznaniu wiary oraz odpowiedniej refleksji teologicznej, ale w sposób szczególny w okresie od historii do wieczności, w Jej aktualnej obecności w życiu Kościoła i świata, w ekonomii zbawienia aż do jej spełnienia.

⁵⁴ Por. I.M. CALABUIG, *Votivas*. „*Collección de Missas de la B.V.M.*”, w: *Nuevo Diccionario de Mariología*, Ed. Paulinas, Madrid 1988, 2046-2079; M. SODI, *Con Maria verso Cristo. Messe della Beata Vergine Maria*, Ed. Paoline, Cinisello Balsamo 1990.

W swej stałej komunii z Trójcą Świętą i bliskości z Kościołem, Maryja ukazuje się w swej chwalebnej kondycji, zjednoczona z Chrystusem i Duchem, w pełnej dynamice zbawienia - zbawienia, które liturgia przyjmuje i celebruje.

Liturgia w niezwykłym bogactwie słów, modlitw, świąt i obrzędów, w swym odnoszeniu się do Matki Pana, Jej osoby, tytułów, ziemskiego życia i obecnej kondycji niebiańskiej, wciąż odsłania - ze zdumieniem wiary, które staje się wspomnieniem, pochwałą i modlitwą - misterium Maryi Dziewicy.

Przed wszystkim staje się ona jednak, w wielości sakramentalnych obrzędów, witalnym miejscem, zbawczym momentem wspólnoty z Maryją, tak, jak ma to miejsce w misterium Chrystusa.

W ten sposób Maryja prowadzi do celebracji misterium zbawienia jako do miejsca swej obecności, właściwego zrozumienia teologicznego Jej powołania i misji. Maryja wciąż odsyła do Kościoła, rozumianego jako „ecclesia”, zgromadzenie liturgiczne, w którym kondensuje się Kościół powszechny i lokalny, gdzie wyraża się jego misterium jako powszechnego sakramentu zbawienia. Należy też potwierdzić słuszność zasady, że Maryja nie może być rozumiana bez lub poza Kościołem, ani Kościół nie może być rozumiany bez Maryi.

Życie liturgiczne jest życiem maryjnym. To właśnie jest cecha duchowości liturgicznej. A jednak Matka Pana nie znajduje się w centrum celebracji, lecz we wszystkim jest podporządkowana dziełu Chrystusa, działaniu Ducha i chwale Ojca.

Wokół tej obecności Maryi w misterium i w jego głębszym znaczeniu, jako *culmen et fons*, na nowo układa się *teologia maryjna*, która w tekstach liturgicznych znajduje wyraz wiary, modlitwy i pochwały.

Liturgia, ze względu na swą naturę i konkretne możliwości (poprzez słowo Boże, teksty, obrazy, święta), pozostaje także miejscem *ewangelizacji misterium maryjnego*, czyli ustawicznego głoszenia Jej miejsca w ekonomii zbawienia.

W centrum celebrowanego misterium oczyszcza się i ubogaca *maryjna pobożność ludowa*, jako „humus”, z którego poprzez wiarę, nadzieję i miłość wyrasta prawdziwa „*pietas marialis*” Kościoła (wartość sanktuariów maryjnych, obrazów, pielgrzymek, różnych modlitw...), w jaką bogata jest ludowa religijność maryjna.

Liturgia, jej teksty, postawy, naśladowanie Maryi w sprawowaniu kultu Bożego i duchowego kultu życia⁵⁵, kształtują najbardziej

⁵⁵ Wykorzystywane są tu wartości przykładu Maryi dla Kościoła w sprawowaniu kultu Bożego, które chwilowo nie wchodzą w zakres naszego tematu. Por. MC 16-23.

autentyczną *duchowość maryjną* (kontemplacja, naśladowanie, komunია), która owocuje miłością i posłuszeństwem Bogu oraz miłością wobec braci.

Wchodząc we wspólnotę z Maryją, Kościół wchodzi całkowicie w ekonomię zbawienia, kontemplowaną niejako sercem Maryi, staje się wrażliwy na konkretną obecność łaski Chrystusa w świecie, jest wzywany do misyjnej współpracy przez słowo i miłość, otwarty na horyzonty całej ludzkości we wszystkich pokoleniach; wszystko to ma trwać aż do powrotu Pana, aż do osiągnięcia zbawienia przez wszystkich wybranych, z ufną nadzieją zbawienia dla wszystkich, przy stałym wstawiennictwie Matki Chrystusa.

4.2. Od misteryjnej obecności do działania Maryi w liturgii

Zawsze dotąd przedstawialiśmy obecność Maryi w liturgii w kontekście konkretnego działania, synergii z Duchem, w podwójnym wymiarze uświęcenia i kultu.

W tekstach Magisterium oraz w wypowiedziach teologów na ten temat, zauważalna jest pewna wstrzeźliwość w opisywaniu aktywnej roli Maryi w misterium kultu, oczywiście po to, aby uniknąć niebezpieczeństwa przypisywania Maryi działań, które są właściwe Chrystusowi i Duchowi.

Macierzyńskie funkcje Maryi wobec Kościoła, ukazane w *Lumen gentium* nr 62, mogą zostać przełożone na terminy liturgiczne: żarliwe wstawiennictwo i macierzyńska opieka nad braćmi Jej Syna.

We *Wprowadzeniu* do „Zbioru Mszy o Najświętszej Maryi Pannie” nr 13 ukazane są niektóre działania, które, właściwe Kościołowi, są także postawami Maryi w sprawowaniu Bożego kultu. Z historycznego sposobu działania Dziewicy można wywnioskować sposób Jej aktywnej obecności w kulcie Bożym dzisiaj. Kościół z Maryją i jak Maryja błogosławi i uwielbia swego Pana; słucha i rozważa słowo; uczestniczy w paschalnym misterium i jednoczy się z dziełem odkupienia; nieustannie błaga o dar Ducha, idzie na spotkanie Chrystusa.

Możemy także mówić o działaniu Maryi w liturgii, która wyraża modlitwne postawy Kościoła, szczególnie w modlitwie eucharystycznej: pochwała, epikleza, ofiara, wstawiennictwo...

W oparciu o te same teksty liturgiczne można byłoby wyliczyć postawy właściwe Maryi w liturgii.

Można byłoby tu spróbować, zawsze z dużą wstrzeźliwością, stworzyć pewną szczególną ścieżkę teologiczną. *Katechizm Kościo-*

la *Katolickiego* wymienia listę działań, które są właściwe Duchowi Świętemu w działaniach liturgicznych, wszystkie one służą dziełu zbawienia⁵⁶. Teraz, na mocy synergii Maryi Dziewicy z Duchem Świętym możemy uznać niektóre działania, typowe dla macierzyńskiej roli, za działania pneumatologiczno-maryjne:

- przygotowanie zgromadzenia na spotkanie z Panem;
- przypomnienie i ukazanie Chrystusa wierze zgromadzenia;
- przedłużenie łaski liturgii w duchowym kulcie życia i apostołskim świadectwie.

Liturgia bizantyjska, jak już mówiliśmy, lubi widzieć Maryję w liturgii jako „Deisis”, żywe Wstawiennictwo, u boku Jej Syna na tronie, przed którym łagodnie schyla się z dłońmi wyciągniętymi ku Niemu, w pneumatologicznej przejrzystości, zaś purpura szaty podkreśla, że jest Ona „odziana” w Ducha. „Deisis” jest ustawiczną prośbą o zesłanie na nas łaski Ducha Świętego, „Epiklezą”, do której dąży każda liturgia poprzez przebaczenie grzechów, zbawienie osobiste i wspólnotowe, przemianę w Chrystusa zarówno poszczególnych wiernych, jak i całego Kościoła.

Szczegółowe studium euchologii maryjnej w różnych obrzędach liturgicznych, od modlitw eucharystycznych po formuły maryjne wprowadzone do różnych sakramentów oraz błogosławieństw, mogłoby odkryć bogactwo, jakie w każdym obrzędzie liturgia przypisuje bezpośrednio Maryi Dziewicy w Jej macierzyńskiej roli.

4.3. Związki Kościoła z Maryją w liturgii

Jak zgromadzenie liturgiczne wyraża swoje uczucia do Maryi Dziewicy obecnej w misterium kultu?

Czysto liturgiczna metodologia mogłaby dokonać szerokiego przeglądu słów-kluczy i konkretnych działań, poprzez które teksty liturgiczne mówią, jakie są postawy wiernych wobec Matki Pana, w której żywą i czynną obecność wierzą, którą wyznają i celebrują w misterium liturgicznym.

Marialis cultus przypomina, między innymi, uczucia głębokiej czci, gorącej miłości, pełnego ufności wzywania, służby pełnej miłości, czynnego naśladowania, zdumienia, uważnego poznawania⁵⁷.

Liturgia wyznaje obecność Dziewicy, wzywając Ją; wspomina Ją poprzez głoszenie słowa Bożego, tam gdzie Maryja jest wyraźnie

⁵⁶ KKK 1092nn.

⁵⁷ Por. MC 22-23.

obecna; kontempluje Ją w świetle słowa głoszonego i wyjaśnianego w homilii; czci Ją z miłością w obrazach, za pomocą tak szczególnych gestów jak pocałunek, okadzenie, procesja; wspomina Jej ziemskie życie i współpracę w dziele zbawienia; wspomina Ją poprzez użycie specjalnych tytułów także w modlitwach skierowanych do Ojca lub Syna; celebryje Jej święta związane z misterium Syna, Jego osobistą historią, obecnością w czasie Kościoła i historii ludzkości.

W hymnach i tropariach, w szczególności w tekstach liturgicznych Kościołów wschodnich, są liczne wezwania pochwalne, inwokacje o Jej wstawiennictwo, bezpośrednia prośba o zbawienie jako pełen ufności wyraz wiary w Jej pośrednictwo⁵⁸.

Postawy Kościoła rozmawiającego z Maryją i o Maryi są bardzo różne. Często mówi do Niej, ale także mówi Jej o nas, z całą gamą uczuć, jakie wzbudza doświadczenie grzechu i łaski, nadziei i ufności. Modlitwa Kościoła do Dziewicy Maryi staje się gorącym błaganiem o zbawienie dla całej ludzkości⁵⁹.

Ale Kościół czci i naśladuje Maryję także w milczeniu, będącym postawą typowo maryjną, ze świadomością, że jest Ona obecna w misterium również wtedy, gdy nie jest wspominana bezpośrednio: gesty czci i milczenie są wymowne i pełne szacunku dla Jej aktywnej obecności w Kościele, w adoracji dla misterium i zbawczego działania Trójcy Świętej.

5. Zakończenie

Temat obecności Maryi w celebracji misterium kultu jest nowym tematem w teologii liturgicznej i mariologii.

Wrażliwość, z jaką nauczanie Kościoła zgłębia ten temat, zachęciła nas do zajęcia się głównym aspektem teologii liturgicznej i duchowości maryjnej, zarówno po to, by przedstawić *status quaestionis*, jak i w celu wykonania kolejnego kroku na drodze teologii, która tylko próbuje odsłonić czy też zaproponować przy użyciu niektórych

⁵⁸ Por. nasze studium „*In comunione con la Beata Vergine Maria*”. *Varietà di espressioni...*, 48-68; por. także M. THURIAN, *Figura, dottrina e lode di Maria nel dialogo ecumenico*, „*Il Regno/Documenti*” 28/7(1983) 245-250; E. LODI, *Preghiera mariana*, w: *Nuovo Dizionario di Mariologia...*, 1137-1147 (z bibliografią).

⁵⁹ Taka jest właśnie perspektywa nr 69 *Lumen gentium*, który jest jednocześnie zamknięciem rozdziału VIII i całej konstytucji o Kościele i nawiązuje do nr 1, gdzie Kościół ukazany jest jako uniwersalny sakrament zbawienia całej ludzkości i oczekuje, że wszystkie rodziny narodów, za wstawiennictwem Maryi Dziewicy, szczęśliwie zjednoczą się w jeden naród w chwale Trójcy Świętej.

zasad to, co już jest zawarte w wierze ludu Bożego i wyrażone w *lex orandi*, w samej modlitwie liturgicznej Kościoła.

Należy jednak stwierdzić, że także wówczas, gdy liturgia nie mówi o Maryi, nie wspomina Jej bezpośrednio, Jej wstawiennicza rola i aktywna obecność są zawsze żywe i skuteczne. Każda liturgia, jak już wspomnieliśmy, jest nierozłącznie chrystocentryczna, pneumatologiczna, maryjna, a przez to eklezjalna.

Na zakończenie niniejszej rozprawy z zakresu maryjnej teologii liturgicznej wydaje nam się konieczne wskazanie kilku kierunków pogłębienia tematu, który omawialiśmy.

Pierwszy kierunek to teologiczne pogłębienie obecności historycznych misterii Maryi w misteriach celebrowanych.

Drugi to doprecyzowanie kwestii konkretnych działań Maryi w liturgii.

Trzeci dotyczy wyjaśnienia różnych „sakramentalnych” sposobów obecności Maryi oraz ich znaczenia w liturgii Kościoła.

Chcielibyśmy zamknąć te rozważania o charakterze teologicznym, mogące umocnić wiarę i miłość wiernych, wyznaniem wiary św. Germana z Konstantynopola, który za pośrednictwem teologii modlitewnej, w homilii na temat Zaśnięcia, która jest także *omilein*, rozmową z Matką Pana obecną w zgromadzeniu, wyznaje i interpretuje wiarę Kościoła w obecność Maryi w liturgii oraz poza liturgią - w życiu ludu Bożego: *Jak bowiem na tym świecie przebywając nie byłaś obca niebieskiemu życiu, tak też, choć odeszłaś, nie przestałaś przebywać w duchu z ludźmi [...]. Nietrudno nam ufać, że jak byłaś w zażyłości z Bogiem na świecie, tak i oderwana od rzeczy ludzkich nigdy nie opuścisz tych, co są na świecie [...]. Jak dawniej w ciele, tak teraz mieszkasz z nami w duchu. Ta troskliwa opieka dowodzi Twej z nami zażyłości. Wszyscy słuchamy Twego głosu i głos wszystkich dochodzi do Twych uszu [...]. Na wszystkich patrzysz, Boża Matko, i choć nasze oczy zatrzymują się i Ciebie, Najświętsza, nie widzą, to przecież przebywasz wśród nas i w przeróżny sposób nam godnym się objawiasz⁶⁰.*

Prof. Jesús Castellano Cervera OCD

Piazza san Pancrazio, 5A
00153 Roma
Italia

⁶⁰ Homilii o Zaśnięciu Matki Bożej (1): PG 98, 341-348.

La presenza di Maria nel mistero del culto. Natura e significato

(Riassunto)

Il tema della presenza di Maria nella celebrazione del mistero del culto è un argomento nuovo nell'ambito della teologia liturgica e della mariologia.

L'autore nella prima parte dell'articolo descrive la categoria della presenza riguardo la presenza di Cristo nella liturgia, e poi passa alla presenza di Maria spiegando il suo legame con i misteri di Cristo.

In seguito presenta l'insegnamento del Vaticano II, Paolo VI, Giovanni Paolo II, „Collectio Missarum” della Vergine di Maria e il Catechismo della Chiesa Cattolica riguardo la presenza di Maria nella liturgia.

Alla fine fa la riflessione sistematica nel contesto della teologia liturgica e spiega la presenza di Maria nella liturgia a partire dalla sua condizione gloriosa. Poi passa a illustrare brevemente il significato di tale presenza.